

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

دوردونجو ایل صایی ۲ (آردیجیل صایی ۳۶)
سال چهارم شماره ۲ (شماره مسلسل ۳۶)

اردیبهشت ۱۳۶۱

(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
4t Year No.2 (Serial No. 36)
MAY 1982

Address : Mossadegh Ave. Bldg Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۱۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(فهرست)

۳	۱- پاییزین آلتین بار باقلاری : دوکتور حمید. نطقی
۲۱	۲- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (۱۲): دوکتور جواد هیشت
۳۵	۳- تصوف و ادبیات (۴): پرفسور غ. بیگدلی
۴۵	۴- غلام محمدلی ۸۵ یاشیندا . وارلیق .
۴۶	۵- جنوبدان مسلر : آغیر ایللرین نغمه کاری : پرفسور بختیار و هابزاده
۴۹	۶- آتالارسوزو : ابولقاسم حسینزاده - ع . منظوری خامنه ای
۵۱	۷- آختارورام : محمد رضا روحانی . (زنجان) .
۵۲	۸- شهید عسکریمیزه : ح . م . ساوالان
۵۴	۹- کؤنول دردی (۳) : حمید سید نقوی (حامد)
۵۹	۱۰- بایرام گلیبدیر - یازین آستانیندا باش اندیرهك : عزیز محسنی
۶۰	۱۱- قالمیش : م . ع . مصدق .
۶۱	۱۲- رهگذردن بیگدلی په مکتوب
۶۲	۱۳- ح . شقاقی (رهگذر) حقنده بیر نئجه سؤز : غ . بیگدلی
۶۳	۱۴- شاعرین مزاری : ح . رئیس شقاقی (رهگذر)
۶۶	۱۵- اونون سسی : رهگذر
۶۷	۱۶- داوری : علی کمالی
۷۴	۱۷- باهارگلدی : اکبر رزاقی
۷۷	۱۸- روزنامه اختر : صمد سرداری نیا

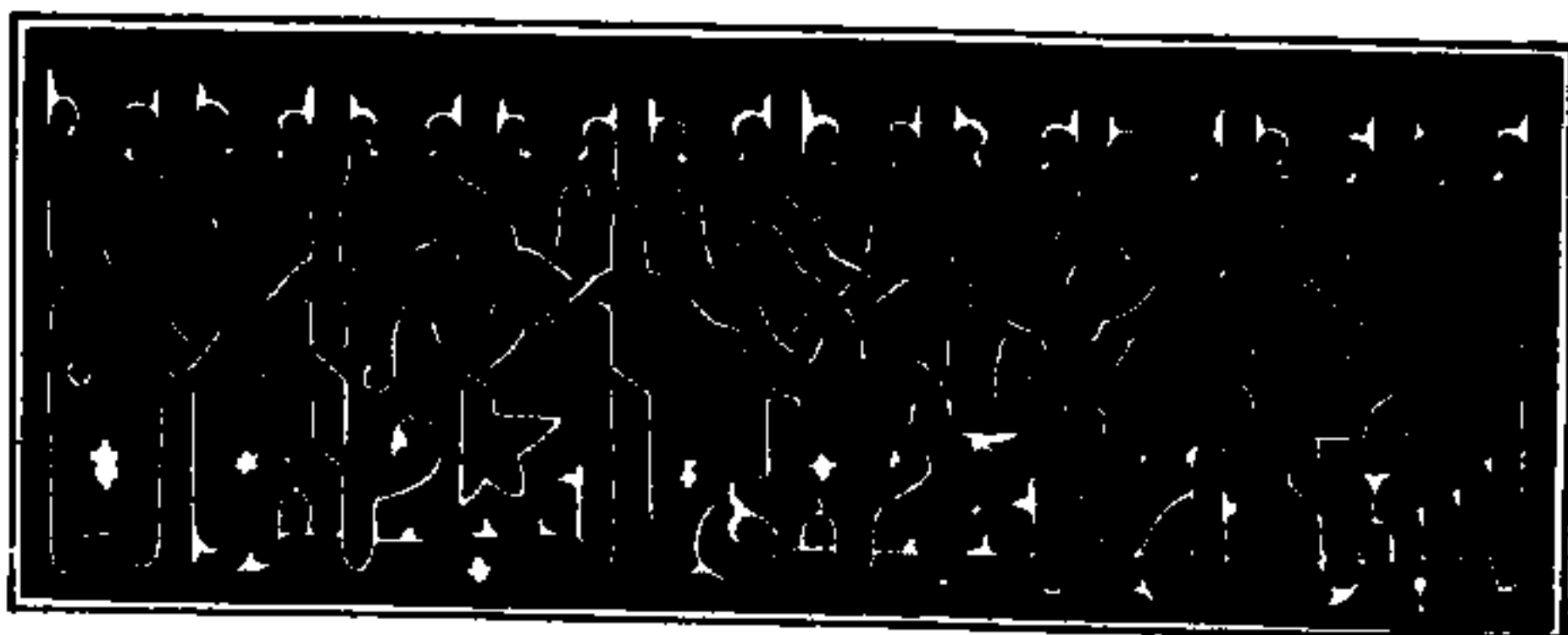
بسم الله الرحمن الرحيم

اذا جاء نصر الله والفتح و رايتم الناس يدخلون
في دين الله افواجا . فسيح بحمد ربك و استغفروه .
انه كان توابا .

باغيشلايان و مهربان آلاهيڭ آديله .

آلاهيڭ يار ديميله فتح ده گلنده فوج - فوج هر كس يڭ حق دينينه گيرديگيني گورنده
بشنه جه آلاهي اؤگه رك تسبيح ائت هم اوندان استغفار ائله ، چونكى اودور آنجاق
باغيشلايان . (نصر سوره سى)

حزم شهر فتحى منامبتييله

وارلیق

آیلوق نوز کجه و فلاسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی و تورکی

دوردونجی ایل - ایکینجی صافی - اردیبهشت ۱۳۶۱

دوکتور حمید نطقی
=====

پاییزین آلتین یارپاقلاری

بختیار وها بزاده دن ایکی کتاب الیمده وار: بیرینجیسی ۱۵ ایل
قاباق چاپدان چیخمیش "سئچیلیمیش اثرلری"، ایکینجیسی کئچن ایسل
جایی "پاییز دوشونجه لری"، هر ایکیسی نین باش صحیفه سینده، شاعری ن
شکلی (عکسی) وار، تازا چیخان کتابدا "هر شکلده بیر آنیم..." شعریندن
بو مصراعلاری اوخورکن :

هردن تئوکوب اؤنومه	■	کهنه شکیللریم،
من یادیما سالیرام	■	او اوتن ایللریم،
.....		
باخ بو شکل : الیمده	■	بیردسته گول توتموشام
صانکی قایا باشیندان	■	یثره باخان بیر قوشام
اون ایا نول چکیلیمیش	■	بو شکله باخاندا
او وقتکی دویغولاریم	■	یادا دوشور بیر آندا
او دویغوما گولورم	■	او آرزوما گولورم،
دویغولار باشقا لاشمیش	■	آرزولار باشقا لاشمیش

ای زماندان بویا...	* خوخ صیلدیریم داغلاری
قایالاری آنیمیشام	* آرزولار باشقالاشمیش
من ده باشقالانمیشام	* او شکله گوردوگوم
الی جبههکلی اوغلان	* ساده اورهکلی اوغلان
منم می؟ آ... دگیشیر	* آخی انسان دمیدم.
دوغروسو، او هم منم	* هم ده کی من دگیلم...

(صحیفه ۱۴۷ و ۱۴۸)

ایکی کلکی یان - یا با کسیرمک و نونوشدورماق وسوسه سی اساس کؤتلونده دوغور، شکللره یاخیرام، وها بزا ده سی، بوخاری یا آلدنم مصراعلاری، رحمتلیک "حله صدقی تارانجی" نیس بو سؤزلرینی یادما سالیر :

زمانلا شحه دگیشیر انسان ! * هانسی شکله یاخسام من دگیلم، هاردا اوگولر، اوشوق، اوهیجان ؟ * بو گولر اوزلو آدام من دگیلم، یالاندر قایعی سیز اولدوغوم یالان !...

("اوتوز شش یاش" - استانبول - صحیفه ۱۵۹ - بعضی کلمه لر بیزیم طرفیمیزدن آذربایجان تورکجه سینده یاریلیبدر)

او بیر طرفدن کتابا قویولموش آددا، اوخوجونون، زمان آرخیبینس آخیشینا دقتینی جکیز، "پاییز دوشونجه لری" نین ایلک تظا هرلری ائله بیل وها بزا ده نین ۱۹۵۷ ده یازدیغی بو مصراعلاریندا گؤرسه نیر :

ساجلارما دن دوشور، دن دوشور، یا مان دوشور،

هر باخاندا آنامین اوره گینه قان دوشور.

بو آغ ساجلار، آی آنا، سنی درده سالماسین،

ساجیمین آغلیغیندان قانین هئج قارالماسین.

("قاراسا جلار، آغ ساجلار" سئجه اثرلری ص ۳۱)

"پاییز دوشونجه لری"، یانلیش آنلاشیلماسین، هئج ده بدبین جه یا - زیلما میش و آنحاق تاثر و تاسف حس لری ایله دولو قارابیرمجموعه دگیل. اورادا دشمک اولارکی، "قاراسا جلار، آغ ساجلار" شعرى نین صونوندا ترنم اولونموش فکر، داها آرتیق انگشاف ائتدیریلمیشدیر :

... قارا، شه وه ساجلاری طبیعت وئرمیش منه

من گووه نه بیلهرم اونون بو تحفه سینه

زحمتى حياتىمىن ايلك بزهكى مانمىشام
 آغ ساچلارى حياتدا من اوزوم قازانمىشام .
 وھابزادە انسانىن ،گون گىجىدىكچە حياتىنا داھا جوق معنا و قىرمەكى
 نى لزوملو مايىر و بىللەجە اونون خزان دىقترى بىر شكائىتنامە دگىل ،
 عكسىنە ائوگود و تجربەلەر كىتابى ،داھا دوغروسو ،اوخويانلار اوچسون
 آلتىن يارپاقلى پايىز ارمغانى كىمى گۇرونور ،شاعرىن اوز سۆزلىرىنە
 مراحە اندەرك ،مون اثرىنى بىر بىرچە ورقلاياق : گىرچك دە دە شاعىرە
 گۇرە :

ھەم انسان غۇمرون ھەم طبعىتىن ■ كمالا يىشتىش چاغىدىر پايىز ،
 ("دئىنرم ،بىلكە دە ... " ص ۲۴)

بىللە اولماقلا بىر بىر ،حياتدا بومەنى بو كمال آسان الە كىچمىر .
 ياشلىق ھەر عادى انسان اوچون بىللە اولمور ،حسرتلەر و غىلر ،ايلىلرە
 بىرىكىر (يا واش - يا واش يىغىشىر) ،افق قارالير :
 ماچىندا قىوريلان آغ توکو گۇردوم ■ داغلاردا ن پايىزىن ھواسى گلىدى
 پايىزا صىغىندىق صويوب ھوا
 سارالير يارپاقلار ، آغارىر ساچلار .

("آغ توک" ص ۲۳۲ - ۲۳۱)

و قوجا كىشى ،جوانلىق خاطرەلىرىنە مراحە اندىر :
 گوزگويە باغاندا ،اگىلن باشلار ■ شكىلە باغاندا دىك لەغىر يىنە ،
 بوگونو :قوجالىق ،صباحى :طورپاق ، ■ دونن لە ياشا بىر ،دونن لە آنجاق .
 ("آتىلمىشلار" پوقماسى ص ۳۱۴)

بو حالدا ،قوجالىق دان قاچماق فكري گلىر :
 اېستەرم "گىزلن پاچ" اوينا يىم يىنە ■ باشىما گۇتوروب چۇلو - چىنى ،
 اقلە گىزلە نىم كى ،دوشوب اېزىمە ■ ھىچ تا پا بىلمە سىن قوجالىق منى .
 ("ياشدا ن گىلشى لى يم" ص ۱۵۰)

ويا خود ،بىر تە ھەرلە ،غۇمرون حدودلارنى گىنىشلىتمەك و مقدر ساعىتىن
 چالما سىنى با جار دىقچا دالى يا سالماق :
 سويكنسىن سۆز ،سۆزە باخسىن گوزگوزە ■ گىجەنى اوزا داق ،وقت اونودولسون
 قارىشىن داغ دوزە ،گىجە گوندوزە ■ مدتلى غۇمرونوز مدتسىز اولسون ...
 ("آكران قارالاندا" ص ۱۴۲)

لکن کمال آختاران شاعر، اؤلوم قورخوسو اوستونده ده فکیرله شیر
و بئله بیر نتیجه یه واریر (یشتیشیر) :

اضطراب سیز بیر فرح . ■ اذیت سیز بهر یوخ .
حیاتین قیمتی ، ■ بیز اؤلومه بورخلوبوق .
کئول دویماز سئوینچی ■ اونا ظولوم اولماسنا .
حیات بیزی بئزدره ■ اگر اؤلوم اولماسنا ...
("تایماق - ایتیرمک" ص ۱۲۲)

بئله بیرکمالا ایشمک (چاتماق) اوجون ، شاعراییکی وسیله دن کؤمک
اومور : اوله هر کون تجربه سیندن درس آتماق ، دوشونمک و آنلاماقلا :
من اوددان قورخمارام یانا ناقدر ■ من قورخو بیلیمه دیم قایانا قدر
ائله کی یاندیم ، اودلا اویماق ددان قورخدوم دایا سدید .
مانلادی قورخو - مانلادی احتیاط باشلادی حیات ، ، ، ، ،
("قورخو " ص ۱۶۲)

هله غملرین و یا بلیشلیقلارین بیزه وئردیک لری درس لر ده وار :
سئوینجین مصاسیمی ■ اوکیره نسیین غملر بیزه .
اوکیره نسیین بو حیاتی ■ بلیش قدماتر بیزه .
("اؤزوموزدن اوکیره نک" ص ۳۹)

آنلاماق ، یعنی حوخ آغیر و اضطرابلی تجربه لرین میوه سی دیر ، بویولدا
تجربه سین آخیلیمی و نتیجه سین دگری حقینده شاعر بئله دئیر :
آخ ، نیمه ، آخ نیمه بولاری بیلدیم ■ من دیری اؤلویدوم ، بیلدیم ،
دیریلدیم .
("نصادلار" بوئما ص ۲۲۶)

تجربه نی ماتین آتماق اولماز ، اؤزگه لری نین آجیدی یوللاردان گئدیلر
هنج بیر زمان اورناسین اوستونه چخا بیلمز لر :
یولو اؤزو آحار دروه دن کئحر ■ یولو یوللا گئدن داغدان گئن کئحر
("بیاده - برنشین" ص ۶۸)

دروهلره یوکسه لن بیر اساسین ، قیمت اؤلچولری ده دگیشر ، حادثه لره
داها دوغرو نظرله باخار ، بو ، کماله گئدن بولدور :
اوقدر اوجالیم ، یوکسه لیم کی ، من ■ کورمه نیم بئزده کی خیردا لیکلاری .
("اوحماق ایسنه ییرم" ص ۲۵)

شانیا - شاعرین فکریه کوره کماله ارسمه گس ایکینجی شرطی حسن و

دویغودور، بو مقصدە نەحور بېتىشمک مەکن دور؟ شاعربىللە دوشونور :
اورە کدە، ایستەگی و آرزوسی دیری صاخلاما قلا، درین معنادا "سئوگی" نی
الدىن وئرمە مەکنە، یا حسی یا، دوغرو یا و گۆزەلە قارشى عشقى محافظە
ائتمک لە :

یولدا بالالاردان دالاقالاندا ■ نئیلە سین بویوخوش، بوداش بیلیمیر
آنجا ق گۆزەللیکە حئیران اولاندا ■ ائوزومو اوغلو ماھم یا ش بیلیرم .
("یا شدان گیلٹی لییم" ص ۱۵۰)

باشقا بیر شعرده دە دئییر :

سئوگی یا ش تانیمیر... قلبینی یان دیر !

یا ساراق یا شاسان، یا ش دوشمز یادا .

سئوھن دوخسانیندا ھلە خوان دیر ■ سئوھەین قوجا دیر اوتوزوندا دا .
("سن ھاردان بئللە سن؟" ص ۱۲۸)

عومرون پاییزی گل دیکدە، انسان، طبیعی اولاراق حیاتە داھا جوخ

علافە تاپیر :

کجلیکدن الیمیز اوزولن کیمی، ■ دنیا دان دۇردا لله یا پیشیریقیز .
یا شیمیزا وتدوکجە، آغا چلار کیمی ■ درینە ایشلە بیرریشە لریمیز...
("یا شدان گیلٹی لییم"، ص ۱۴۹)

آرزولاردا قانا دلانیر :

... دبلەک لریمیز ■ عومرون پا بیریمدا تومور حوقلانیر .

("آغ توك" ، ص ۲۳۱)

ایسین اصلی، بو عشق و سئوگیسی مدرک اولاراق کمالە حاتدیرماق و

باشاتماق دیر، شاعر بوفکری با حین نە گۆزەل افادە ائدیر :

با یسزیا رباقلاری - قیشین اولی ■ آخشام شفقلىرى - گوندوزون صونو .
کلمە سین، بیتمە سین اورە گیمە کى ■ بوا و دون، آتتین، سوکوزون صونو .
جیراق ایشیقلا ناز سونمزدن اونجه ■ با ھاری دویوروق با ھار گئدیجە .
گئتمە ای با ھاریم، ای گوندوزوم، گل ■ صوبوق بئرا ورە گەنچە دوزوم، گل .
اوزا سین با ھاریم، گوندوزوم منیم ■ قالیب اورە گیمە جوخ سوزوم منیم
بویا شدا عومور دە شیرین اولورموش ■ بویا سین سئوگیسی درین اولورموش
حیراق ایشیقلا ناز سونمزدن اول ■ گئتمە ای با ھاریم، ای گوندوزوم گل
آلووم، آتسیم، اودوم، گوزوم، گل . ("اودوم، گوزوم، گل"، ص ۲۵۵)

دویغولاریمیزین لطیف اولماسیندا، حسن لریمیزین تربیه سینده، شاعر طبیعتت یاغین اولماغی توصیه ائدیر:

گوللرین شبنمی، اوتلارین شهبی ■ "گل منی دوی!" دئییه بیزه گوز دیکیر
داغلارین کوله کی، باغلارین مهبی ■ اینجیک روحوموزا بیر صیفال حکیر،
..... ■ نرگسه یاخیرام منه کم باخان
نا درست گوزلری اونوتماق اوچون ■ ها چالی داغلارا یاخیرام منه
قیجانان دیشلری اونوتماق اوچون .
یاخیرام افقون گئیشلیگینه ■ صویوق یاغیشلاری اونوتماق اوچون .
یاخیرام صیلدیریم داش قایالارا ■ هولوم اوستونه
آتیلان داشلاری اونوتماق اوچون .
یاخیرام داغلارین دیک وقارینا ■ اگیلن باشلاری اونوتماق اوچون .
کئچیدلر آدلاپیپ، داغلار آشدیقجا ■ بویویور آن - به - آن اوره کلریمیز
آنا طبیعتت یاغینلاشدیقجا ■ دؤنوب اوزوموزه قاپیدیریق بیز .
"قوتولار" ایچینده اولور بیر باغیش ■ آنا طبیعتت سفریمیز ده .
اودوروق هوانی بیزگیله - گیله ■ آیتشکدن وئریلن ساری حب کیمی،
کیچیک اوطاقلارا چکیلیپ قیش یار ■ گزدیک داهی لرین سوز باغلارینی،
بسدیر، کتابلاری قاپاییب بیر آرز ■ چئویره ک چوللرین ورق لرینی...
("تضادلار" بولما . ص: ۳۵۷ - ۳۵۵)

نتیجه اولاراق، دئییه بیلیریک کی: انسان عشق و آنلایشلا، یاشا دولارسا،
بوتون ظاهری ضعف لرینه باخما یاراق معنا و روحا چوخ گوجلر و قوتلی ولور،
مثلا:

گوزلریم اینی ایکن گورموردوم هله ■ گورموردوم ایچینی بر - بزه کلرین
ایندی ضعیف سده، باخما دان بشله ■ هر شئی گورورم دریندن درین .
("گوره بیلیم" ص: ۱۵۴)

بونلارا بنزه فکرلر، طبیعت لوخه لری، انسان روحونون درینلیکلرینی
قوردا لاملار، لهریک شعرلر، اجتماعی و فلسفی دوشونجه لر و خلقین گله جکینه
اولدوقو قدر کئچمیشینه ده باغلیلیق گؤسته رن گؤزه ل پارچالار، خلاصه،
اوخوجولارین حسی تربیه سینده، آنلایشیندا، وارلیق و منلیگی یاره ده
شعورلانماسیندا بویوک رول اوینایان بویدیعی اثر کمیت اعتباری ایله
۶ قسمدن تشکل تاپمیش دیروجمعا ۱۶۴ مختلف شعر وایکی اوزونجا منظومه

— دن (پو—ئەمادان) عبارتدیر. بوجلد شاعرین سون زمانلاردا یازمیش اولدوغو شعرلرله برابر، گئچمیش ده یازمیش اولدوقلاریندا بیرنیشچه گۆزەل اثرینی دە ایچینه آلیر.

شیوه باخیمیندا، بوجلدىن شعرلری نین آذربیر استثنائیلها میسی هجا وزنینه یازیلیب، آرادا بیر—ایکی سربست شعر ویا عروض وزنینه انشاد اولموش شعرلره ده راست گلیریک.

سربست شعرنمونه سی اولاراق، بوجلب ائدیجی سطرلری "اهراملارین ائنونده" آدلی پارچادان اوخویوروق :

اهراملارین ائنونده گوندوزلر آخشاما دک

"قونف پیاستر!" دئیهرک ائوز دوغما جا ائلینده

دیله نیر عرب اوغلو اجنبی نین دیلینده،

زمانا باخ، زمانا ایچیمدن یانا—یانا باغیرام

آی قوجا شرق، نه گونده سن نه گونده (ص ۱۸۰)

عروض وزنینه کی شعرلردن ایسه، بونمونه نی برابرجه گۆزدن گئچیرک:

دونیادان اگر حرمت او موب، نشئه دیلرسن،

ائوز قلسینه باخ، ظلمتی بوغ، نفرتی اولدور.

گولدورسن اگر باشقاسینی، سن ده گولرسن.

گولمک دیله گین دیرسه اگر ائوزگه نی گولدور.

بیلدین می نهچین، ائویله گولور باغچادا گوللر؟

گول گولدو کی، گولسون اونو گوردو کده کؤنوللر، (ص ۵۲)

لکن دئمک اولارکی بختیار وها بزاده نین، اصل قدرت و اوستا دلیفی

ائوزونو هجا وزنینه یازدیغی اثرلرده گۆسته ریر، او، ان باشدا مرکب

بیر فکری، بسیط صورتده افاده قدرتینه مالکدیر، بو خصوصیتی یویازیدا

او خودوغونوز و اوخویا جاغینیز مثاللرده گۆرمک مکن دور، وها بزاده —

نین "آتیل میشلار" منظومه سی (پو—اٹعاسی) بیرچوخ جهتدن اولدوغو

کیمی، هله افاده جهتیندن بیر شاه اثر مایه لاییلر، باغینیز "قوجالار

اٹوی" نین بیر گوشه سی، نه دقت و اینجه لیک له تصویر اولونور:

قوجالار اٹوینده سلیقه، سا همان ■ اوطا قدا هرکسین ائوز گوشه سی وار.

ماسانین اوستونده گۆزلوک، قلمدان ■ فرشتلر، ژورناللار، جلد—جلد کتابلار

دولابین اوستونده کیبریت و سیگار ■ جوربه جور نسخه لی، حبالر، درمانلار.

بالاجا اوطاغين باش ديواريندان * جوانلىق شكيلنى آصيب هر بىرى
گوزگوده اوزونوگوردومو، بىر آن * شكيله زىللەنير تىز نظرلىرى...
(ص ۳۱۲)

شاعر، دانيشيق ديلينى شعر ديلينه مال ائتمك، همان منظومه ده
دقتى چكن آشاغيداكى سطرلرده موفقيت له با جارميشدير :
(صحبت يئنه قوجالار ائوينده، سيفار چمك اوستونده، ايكي قوجا
آراسيندا گئدير)

تركیده بيلميرسن، آزالت بىر قدر، * جانينا يازيفين گلعه پير مگر ؟
- نه جان گون آخشا مدير، اولومدن دانيش
آرتيق نه جان قالميش، نه عومور قالميش .
- دئيرسن تيرلەنيپ اوزاناق ايندى ؟
عومرون قالان پايى داها شيريندى .
سن او زهيرمارى بىر قدر آز چك * گورنه گونه ساليپ سنى اؤسكوره ك ؟
چولدن تاپما ميسان آخى بوجلانى * اونون عوضينه ايچ او درمسانى .
- هانسينى دئيرسن ؟ اوسارى طوزو ؟
(ص ۳۱۳)

افاده (بيان) ساده ليگينه مثاللار :
اودا ديزلرينه ووروب آغلادى * اوتوروب آغلادى، دوروب آغلادى (۲۹۹)
او هرگون گۆله پير، "يوخ، اولاي بيلمز،
آنالار، آنالار آتيلاي بيلمز"
چيرپينير اورەگى بودار قفسده، * گۆزلى بايبيردا قولاغى سسده...
(ص ۳۱۲)

....ياحقلى، يا حق سيز، من اينجى يهنده
بىر دفعه كؤنلومو آلان اولمادى،
(ص ۳۱۴)
قولونو بوينوما سالان اولمادى .
اوزونو آلداديپ ياشاماقتىر .
دييىندن قورويان آخاجيق... بيزى
نه گوبره گؤيردر، نه سو گؤيردر .
(ص ۳۱۶)
....ايلهكى رحمتليك آروادىم اولدو،
منيم بو دونيادان اليم اوزولسدو .

يوك اولاي بيلمه ديم جوان گلينه * الله داچوخ گوردو منه قارىمى.

بورا گلەگىمىدە ،ايپان من يىئە * گناھكار بىلمىرم اوشاقلارىمى .
 سىندىرير اوزونو ،آخى نەگرەك ؟ * سۈيىنى ايچىندە ساخلاير قوجا .
 ائلەكى ،ياتاغا گىرير ،صەحە دك * يورقانين آلتىندا آغلاير قوجا .
 (ص ۲۱۷)

شاعر ،يىئرى گلدېكجە آتالار سۆزليرىنى ،خلىقن تەبىر و عبارت لىرى
 مەارتلە گتيرير ،مىنى منظومە دن بىر نىچە مثال :

بىلە دىر ازلدن ،بىلە دىر قايدا :
 تاپماق چتىن اولور ، ايتىرمك آسان .
 ايندى آغلايرسان ... آنجا نە قايدا
 اوزو يىخىلانين آغلاماغىندان ؟
 (ص ۲۹۹)

... بىر وقت آيىلدى كى ، دگىشيب يىئرلر ،
 چۆمچە اىستى اولوب ايندى قازاندا .
 ائل آغزى - فال آغزى ، ياخشى دىيب لىر
 كۆيىنك ياخين ايمىش اورەگە جاندا .

بىر وقت آيىلدى كى ، كىچىب ايشايشدن ...
 ... بىر وقت آيىلدى كى ، بو ايل كى سىرچە

بىلدىركى سىرچە يە جىب - جىب اوگرە دىر
 ... آنا دۆرە مەدى ... بو تازە گلەن

تازە نىرخ قوياندا كۆھنە بازارا
 ... يالانين آد گونو يازىق آنانين ،

شاد گونو اولمادى ، داد گونو اولدو .
 باشىندا تورپ اكدى او ، قاينا نانين

او ، گلەن اولمادى ، او ، گونو اولدو ...
 (ص ۳۰۹)

ھەركىسجە مەلوم دوركى ، شەرىن اساس عنصرليرىندن بىرى دە ذوق و خيال
 قدرتى نىن مظهرى اولان تشبىھ ، كىنايە ، ايهام ، خلاصە ، ايماز و مۇتافورلار
 و مختلف بدىئىي سۆز اوپونلارى دور ، آشاغىداكى مىراغلار خصوصى ايله
 دقتى چكىر :

او اۆنە قاچدىقجا دالا قاچير يول
 (ص ۲۹۶)

او بىر داشا دۇندو داش پلەلرە
 (ص ۲۹۷)

.... مجلس لال كسىلدى بىر آن ايچىندە

اولغور تارىلداغى دومان ايجىده ("گوزياشى" ص ۱۷۱)
 آھىق كىرىك لىرىم ، اوزون گىجەدىن
 قارا كۆيەگىنى آھا بىلمەدى . ("بىر بايىز گىجەسى" ص ۲۵۲)
 انىتىدە . موخوش دا الدن سالىب دىر
 بىزى . بىر - بىرىگە حالانان بولسلا .
 ائىلە سىل داعلارى اسىر آلىب دىر ،
 داغلارنى سىلىمە دولانان بولسلا . ("تضادلار" پوئىما ، ص ۳۵۷)
 سەردە فلسفى مسئلهلەر يانا شاق ، مستقىما بىشى گلدېكە اوگود
 وئىرمك ، حكمتلى سۆزلر گىتىرمك اسكىدن ادبىياتىمىزدا دب اولموشدور .
 ب . واهارزادە دە بو اصولا اولدوققا علاقەدار گورونور بو حكمتلى
 سۆزلر نىمە مەنىن واقعە يا حكايەدن آلىنان بىر درس يا نتيجه
 سورتىدە ، اكترىا ياراشتىز ايجىنە قويولموش كىمى نىمە چكىلىسر ،
 شاعر بىر تىرىسەجى صەقى ايله دانىشپىر :
 ئۆيۈك نىيەتلىك دىر ، مەنىت دىر ،
 سورخو بو قىمەدان ايرەلى گورمك . ("ياخىن اوزاق اولدو" ص ۱۱۶)
 قايدادىر سىرلە ساخار ھىمىشە
 حوار گلەجكە ، قوچا گىجەمىشە
 ئۆيۈك حىياللارنى دىدىك لىرىنى
 تىرىسە جىئورس حقيقت اولار . ("تېلىمىشلار" پوئىما ص ۲۱۵)
 ("تضادلار" پوئىما ص ۲۲۶)
 ايناملار نامىنە سۆز بىيغىن - بىيغىن
 ساغلاپىر بىر - بىر - بىر ماقولەلر
 دىيىرم اصلىندە اينامسىزلىغىن
 ان ئۆيۈك رەزى دىر ماقولەلر . ("تضادلار" ص ۲۲۶)
 طالم اوز گوزوندە تىرى سىچمە بىر
 اوزگە گوزوندەكى قىلدا دانىشپىر (ھەمان منظومە ص ۲۴۲)
 زورا گووۋەن لىر عاغىللا (عقللا) دگىل
 دوشونموش ھىمىشە غەلە سىلە . (بىشنە ھەمان منظومە ص ۲۵۱)
 لىكن شاعرىن دويغولارى غلبە چالدىقدا ، بونىصىحت ، فلسفى دوشونجە
 و درس خىقارتمالار آغىر باشلى بىر تىرىيە چى آغزى ايله اولمور ، بختيار
 خونور ، عصى لىش ، اوزونون دە ، دىدىكى كىمى :

منه بیگانه دیر، صویوق قانلی لیم ،
 هر شیه اوز اولجوم ، اوز ترازیم وار .
 منن غرضی نین منه دخلی یوخ ،
 منیم اوز گوروشوم ، اوز غرضیم وار . ("تلی، عصی یم" ص ۶۰)
 بو حاللاردا ، اوگوروش و مقصدینی ، وار تاثری ایله هایقیریسیر .
 مصراعلار اوره گه اوتورور و اوزمان شعرا ایله حکمت سود ایله بال کیمی
 بیر- بیرینه قاریشیر :

او اولدو بیردن - بیره - سوندو حیات ایشیغی
 گوزونده کی ، گیلده ده . - قولوندا کی ساعت سا
 ایشله بیردی هله ده (صحیفه ۱۱۲)

"صونسوزام ! " ، سوزده کی دهشتنه باخ
 یعنی مندن سونرا هئج کیم دنیا دا
 منیم چیراغیمی یاندیرما یا جاق ،
 صونسوزام ! میوه سیز بیر کؤکم ، صویام ،
 اصلیمین ، نسلیمین سونونجو سویام ... ("آتیلیمیشلار" ص ۲۱۹)
 قلم گله جگه یول گؤستهرن دیر ،
 او کی یارانماییب بهتانلار اوچون ،
 قلم کونوللردن چیچک درن دیر ،

اونا یاراشارمی گور قازماق بوگون ؟ ("تخادلار" ص ۲۴۳)
 آی آنا آساندیر بورجو قایتارماق
 شوگینی قایتارماق چتین دیر ، چتین !
 اولادلیق بورجونو اوده مک آنماق ،
 عوضی دگیل دیر هله شوگی نین . ("آتیلیمیشلار" ص ۲۰۶)
 دنیانی همیشه اوره گینجه بیل .

آیاز گنجه لردن آخی چن دوغور ،
 اونو بیلیرم کی افق دن دگیئل
 هرکسین گونه شی قلبیندن دوغور . (صحیفه ۲۴۰)

"آتیلیمیشلار" بو - قاسیندان آلدیغیمیز ، بو مصراعلاری نیشنه نمونه
 اولاراق برابر اوخویاق :
 اوزون یا شا ماغین سری ، یوردومون ،

نە تورپاغىندا دىر نە دە سويۇندا .

كىچىگە محبت ، بۇيۇگە حرمت ■ سېبى بوندا دىر ، سېبى بوندا !

اوز ياشىنا گۈرە ھامى يا صايقى :

" يول بۇيۇگون اما سو كىچىگىن دى ... "

بۇيۇگە احترام ، كىچىگە قايغى "

پۇغسا بىر جھالت مائىللىر اينىدى ؟

انسان قوجالدىمى ؟ باشقالارىندا ،

دۇنوب كۆمك اومور دېلىسىز كۆرپە تىك ،

بىلمىرم آلتىمى ، اشيامى انسان ،

گرەك سىز اولاندا آتېلىسىن گرەك ؟ (صحيفە ۲۲۱)

وصون اولاراق " ماتىغىنلار " شىرىندىن بىر نىچە مىراع :

ماتىغىنلار بىن حىلەسىندىن نىچە گرە

تارىخ اندى ذروەلردىن درەلرە .

بو حىلە گر خيانتلر ،

تارىخىمىن نىچە - نىچە وارلىغىنى لىكەلەدى ، قارالادى .

او دشمندىن قورخورام كى ، - ايجىندەكى ظلمتىنى ،

غىبىنى ، نىفرتىنى ،

اوزوندىكى گولوشايله اورتەبيله !

... اوزوندىكى گولوشايله سىن آخىستىدىن

بىر اولكەنىن گۈز ياشىنى بوگولوشلە

خيانتىن زھرىنە يال قاتمىشان

بوگولوشلە آتامىزى آغلاتمىشان (ص ۵۸ - ۵۷)

ب . وھابزادەنىن قوتلى طرفلىرىندىن بىرى دە اونون درىن لىرزمى

و بونوع ("بزمى") شىرلىردەكى باجاريغى دىر . شاعر بو بارە دە موفقىنى -

نېن سىزنى " باھار خىرتى " شىرىندە بىر پارچا آچىر :

... يازمىزدىم سىنە دە لالدى دويغولار .

باغلايىب قاپىنى ، پنجرەلرى ،

يازىدىم : " خوش گلىمىن ، باھار ، آي باھار !

گل ، گل اوره گىمى دىلە گتىر سىن .

دولسون اوره گىمە اىلىق نىفسىن ،

شعرىمىدە نغمەلىش سطر - سطر سى .
 شعر بورادا بىتتى... "بۇنەدىر؟" - دېدىم .
 چاللىشىدىم ، آردىنى يازا بىلىمەدىم .
 كۈنۈل تىرىنمەدى . كۈنۈل دىنمەدى .
 باھار ، سۆزلىرىمىدە نغمەلىنمەدى .
 سىردىن قولايغىما گەلدى باغچادان - بولبولون چە - چەي ، بولبولون سى .
 ھە آچىلمايان گۈلۈن عشقىنە - باھارى سىلەيىر ، وئون نغمەسى .
 بو سىن اودونا ارى يىپ آخدىم - قاپايىپ دىفترى باغچا چىخدىم .
 بوزومتول ھاۋادان گۆردۈم كى دى - دى
 چىلپاق بوداقلارا ھەيىر باھار
 دۈيدۈم كى بولبولون ھە - ھە سىندى
 ايندى اوره گىمە چىلەيىر باھار .
 قىلمى يىرە آت اى كۈنۈل ، دايان ،
 يانغى سىز نغمەيە نغمە دىيىلمىز .
 اوزو آلىشمايان ، سۆزۈ ياشمايان - نغمەلەر بىر قىلى ياندىرايىلمىز .
 باھاردان نە دىيىن ، نە دىيىن بوگون
 باھار حسرتىلە ياشمايان اوره ك ؟
 سۆزۈمو باھارا خىيىرمك اوچون ،
 اوزۈمو حسرتە خىيىرم گرهك . ("باھار حسرتى" ص ۱۲۹ - ۱۳۵)
 حسرتىن قوتى ، صىمى لىك ، سۆگى ، گۆزەللىك آتلايشى ، لىيىرىك
 استعدادىن انكشافىدا مەم غاملىرىدىر . شعر اوز - اوزونە سىز بولاقدان
 قاينار كىمى ، طىيى اۇلاراق وچودە گلىر ، امرە و زورلا دگىل ؛
 امرە ، تەدىدلە دانىشمار اۆرەك
 بو بۇيوك حكمتى سىلە سىن گرهك ! ("گۆز ياشى" ص ۱۷۲)
 بو بۇيوك شعر مجموعه سىندە آزادلىق فەكرى ، انسانىن ظلمدىن و اونون
 تۆرە تەدىگى بىس حركەت تىرلىرىدىن (ئۆكرچىلىك ، يالاقلىق ، يالاندان
 و دولاندان) قورتۇلۇشى مەم بىزىش توتۇر . شاعر ، آزادلىقى دىنا مىك
 بىر مەھۇم اۇلاراق قبول اشدىر . ھەشەدىن اول ، ھەيتە حق قازانماق
 لازىمىر ، اونو درك ائتمەك و بىر دەشتلى سوسۇزلۇق كىمى اوره كدە . حسرتى
 ائلەك لازىمىر ، بوخسا ، مثال گەتەردىگى فەل لىر ، بوتون قوشلىرىنە رغما

حقلرینه مدرک اولما دغلاری مدحه ائله خه، اسیر ونوکر قالا حاقسلار،
 بالعلکی الیرینه کی نعمتلری قییمینی بیلمه بنلر فایدالانما حقلرینی
 ده اسیرمن اولورلار (ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا
 ما باعصمهم ... سوره، الرعد) . شاعرین وئردیگی مثالا کلهک :
 فیلر آتاعما، هله کورپه ایکی - زنجیرلی، قفللی، قاندال ووردولار .
 نییه ؟ چونکی فیلر کله خه گیندن .

آحر فرمیسندن خوخ قورخوردولار .
 کولر آتا دؤدو، آیلار ایل اولدو
 سالا میل، شکک میل اولدو .

او، ائله سیدی کی، ائله صاندی کی،
 سزهک دیر، رست دیر، قاندالار فیلده .
 او، ائله سیدی کی، ائله قاندی کی،
 دده - ساسی دا شامیش بئله .

اوبو اجتماعدن بو دوستاق حالی
 " یقین کی، بو مییم حقیعدیر " - دئدی .
 فیل اوز آتاعیدا گوردو قاندالی ■ محوس اولدوغوبو قانا بیلمه دی
 سرر سیز حیواندیر گوردولر بو فیل،
 آزاد ائله دیلر اوبو زنجیردن .
 آتاق ائله میل کی، او، هنج فیل دگیل
 سر آدیم آتمادی دوردوغو یئردن .

" نئری، نئری ! " دئییه ووردولار اوبو، ■ قالحمادی .
 قامچی یا ساسینی اگدی .
 آخی آزادلیغین نه اولدوغوبو .

میل هاردان بیله ایدی، فیل نه بیله ایدی ... (" تضادلار " ص ۲۳۳ - ۲۳۲)
 بو حکانه، استعمار فرهنگینی (فیل لرین مثالیندا گوردوگو -
 مور کیمی) مختلف قوم و ملت لرین باشینا بهلر گتیردیگینی چوخ
 کوره ل حالاندیر .

شاعرین وظیفه سی اوز ائلینی بئله تله و دوزاقلاردان خبردار ائتمک
 و دشمکدن حبله لرینی آخیرا وورماقدیر، دیل و سؤزه دگیل عمله باخمالی
 چونکه

آزادلیغین ائوزو اولمايان بئردە
 قایدادیر، همیشه سوزو بول اولور، (ص ۲۱۲)
 او، دنیا داکی اوز وئرهن حوادیته باخیر و بئله نتیجه آلییر:
 هر گون بیر اولکهده قوپور ولوله ■ ظالمر، ظالمیر گلدی - گئدرلیر.
 بشرین تاریخی قدیمدن هله ■ آزادلیق یولوندا چکیشمه لردیر.
 آزادلیق آلینار، یاددان اومولماز ■ آزادلیق وئریلمز ارمغان تکیین.
 وئریلن آزادلیق آزادلیق اولماز،
 باشقا بیر رنگی دیر، او، اسارتین، ("تضادلار" ص ۲۳۷)
 تاریخ ده اسیرچی لرین واستعمارچیلارین الینده قورغولو بیر
 وسیله یه چئوریلیر، حالبوکی، عبرت له باخیلیرسا، تحقیق وتنقیدله دقت
 آلتینا آلینیرسا، تاریخ مظلوملارین بیر درس کتابی دا اولما یلیر.
 مثال اوچون شاعرین "مداییین خرابه لرینی" دولانییرکن دوشوندوک لری
 و دویدوقلارینا قولاق آساق، اؤزونو خاقانی ایله مقایسه ایله دئییر:
 من بو خرابه لرین بوزارمیش داشلاریندا
 ظلمدن داشا دؤنموش، اوره ک لری گؤرورم..
 او بو خرابه لرده گؤرموش قوجا تاریخین
 بیر قانسوز حکمونو.
 من گؤرورم زمانین، تاریخین اوز حکمونو.
 او گؤرموش بو سارایین ائنوننده باش اندیون
 ساسانی لر شاهینا هر ایل مین، مین باج وئرهن
 الی قوینوندا دوران زرتاجلی خاقانلاری
 من گؤرورم بیر قاریش طورپاق اوچون، یئر اوچون
 تۆکولن آل قانلاری.
 کیم دئییر ویران قالان بو قصره آغلامیش او؟
 یوخ قصرلر یارادان او عصره آغلامیش او!
 "آخستان" دان اینجییب اوجالتمیش حق سسینی،
 گۆزه ل زمانه بیلیمیش "کسری"، زمانه سسینی.
 یوخ، یوخ! شاعر شاه دگیل،
 شاهلیق اینجیتمیش سنی.
 اوتوب کئچن همیشه انسانا خوش گؤرونور.

بو گونون ائىشى ده سىنە يوخوش گورونور .

محو ائتميش تايدالاميش آخى ازلدن برى

دوشونمەين بئىن لىر، دوشون بئىن لىرى . ("طاق كسرى ائونونده" ص ۱۸۲)

شاعر سوتون دونيا قوملارى نىن تارىخىنە بئويوك علاقه بىلەينىر،

عمومى اولاراق انسانىن خوشبختلىكى، گەلەجىكى ائونون باش قايغىسى دىر .

لكن او بىلىركى، بىرلىك و بىرلىگىن معناسى، ھامىنى بىرقالىبدان،

جىغمىش كىمى بىر- بىرى نىن عىنى سى ھالىنە گتىرمەك دگىلدىر . ھەر

قوم و ھەركس ائوز قىمت، مەنلىك و وارلىقىنى حفظ ائتمەك شرطى ايلە،

گەرەك باشقالارى ايلە بىر و بىرلەر اولسون . اگر بىرلىك و بىرلىك

قومى و شەخسى خصوصىتلىرى انكار و امحاء ائتمەك ايلە اولورسا بوفطر -

تىن و يارادىلىشىن قايدا ونظامىنا ترس دوشىر . (و مەن آياتىنە

خلق السموات والارض و اختلاف السموات و السمواتكم

ان فى ذلك لآيات للعالمين - سوره الروم - آيە ۲۲) .

سودوركى شاعرىن ائوز دىلىنە و ائلىنە اولان شەوگىسى اوخوجويىا روح

وئىرەر . شاعر بو شعورون اويانماسى اوچون ائوز ائلى نىن اوزاق كەچ -

مىيىنە دە مراحە ائدىر و آلا داغدان (آلتاي دان) تا آغرى داغىن

اتك لىرە قدر اوزانىپ گەل بوللارى ، كەچمىشدن گونوموزە قدر اوزا -

نان سىلىمىز بىر اىز كىمى ھانلاندىرير :

گورورم ، اسرىك بىز آلا داغدان ،

يوروشدور . .

داغلىر گويون قىمەسى ،

گلىر قولايىما ، گلىر اوزاقدان ، بىر قوبوز نغمەسى ، بىر قىلىچ سىسى .

بو نەدىر ؟

من ھارا ، آلا داغ ھارا ؟

عصرلر آدلادى غومرون بىر آنى . * منى آپارمىش چوخ اوزاقلارا

دامارىمدا آخان بايامىن قانى . (" تاپماچالار" ص ۱۰۲ - ۱۰۳)

بىرداھا نمونە :

شەرتلىندى قديم سىبىر دوزلىرى . * آت چابدىلار دوز آلتايدان اوغوزا

نواى نىن شىرىن - شىرىن سۆزلىرى ،

كۆرپو سالىدى جىغاتايدان اوغوزا . ("سلام ائوزبەكستان" ص ۴۸)

سۆز آچىلمىشكىن ، بو بابدا ، سون ائورنگ (نمونه) اولاراق ، وهايزاده
 سىن "قارا زورنا" آدلى گۆزەل شعرىنى خاطردن چىخارماق اولماز ؛
 قىقبە ايله شاققىلدادى قارا زورنا ،
 اوچوب گلىدى قاطاريندا
 قاطاريندان آيرى دوشن بالا زورنا ،
 بو سىن دوشمن قولايىندا ، بىر قىقبە ، بىر گولوشدو .
 غنىمىتە دىوان توتان
 حدودلاردان چۆلە آتان ، ■ اوغوز بابام يادا دوشدو .
 سىلندى مى قارا زورنا -
 داماريندا قان اوينايدى ، نغمەلندى .
 اورەگىمە اود چىلندى ،
 ددەلرين آت چاپدىغى گىنىش دوزلر ، لىلەلندى ...
 آلا داغدان آغرى داغا ياللى گىشتى ،
 تارىخىمى يارادانلار ، اولو بىگىلر ، اولو خانلار .
 بامسى بئىرەك قىلىجنى بولغۇيلەدى
 اولو صوبوم صوبى صويلادى ، سۆز سويلەدى .
 مشعل ياندى قلمەلاردا ،
 آلاچىقلار توتسولندى تالالاردا ،
 ددەم قورقود ساز كوك لەدى .
 خان باياندور كۆهلەنىنى ھۈرۈك لەدى .
 باد ائىللىنى
 حدودلاردان اوزاقلارا ، سورۈك لەدى ، قارا زورنا !
 مايا توتدۇن ، دشمن اوستە قىلىچ چكن غازان خانىن ،
 نعرەسىندن ، ھارايىيىندان ،
 ائوز سىم سىن ، نغمىم سىن .

سىم كىمى سىن اسيرسىن ، عصرلرين اوتاييىندان ("قارا زورنا" ص ۸۵ - ۷۹)
 بختيار وهايزادەنىن ياراتدىغى گول باغچاسىندان ، داهىيا
 قوجاق - قوجاق دمەتلىر ، اوخوجولار ، ارمغان ائتمەك بۇيۇك سىروسوسە -
 دىر ، او قدر داهىيا اوخويوب ذۇق آلاچاق شعرلر واركى ، يازىمىمىزىن
 سونۇدا ، اونون دا ، آرا - مىرا ، آغ صاجلاردان دانىشىپ دوشۇندۇگونو ،

"شرازلی سعدی" نین "گلستان" آدلی شاه اثری نین مقدمه-سینده قوجالیقدان شکایتینه بنزه تمک ایسته بیریک سعدی، اللی یاشیندا ایکن، مئشگون قدر قالان فرصتدن بحث ائدیردی، بونونلا برابره، ایگیرمی ایل مونرا "نوستان" کتابی نین، ساخلانمیشیندا- بودنه یشتیمیش یاشیندا ایکن- یئنه قوجالیقدان شکایت ائتمک فرصتی نی تاپدی و بیلدیگینیز کیمی محتملا یوز ایل فلان یاشادی، آرزوموز بودورکی، وها سزاده نین ده، پاپیز آدلاندیردیغی بو کمال موسمی، هامی موسملرین مجموعوندان داها اوزون سورسون و او جوخ یاشاسین و خوخ قیمتلی اثرلر یازسین، باغین اوزوده ائله بئله دئیسیر:

بو قدر یازمیشام، هله آزدیر، آز
ان بویوک، ان درین یوز ایچیمده دیر. (ص ۳۶۰)

تهران - دوکتور حمید نطقی

بگذردن بیکله یه نین قالدی:

بو شعر یوخ یاغیب - یاندیران بیر اود دور، بیر آسوو دور، بورادا شاعر ائیله هجانلا، محمد هادی نین مزارینی آختارییر کی، منی ده اوزوایلله برابر چکیب آپاردی، اختیار سیز اولاراق اونونلا یولا دوشدوم و هادی نین مزارینی آختاردیم و سلیمم تا پا بیلیمیشم یا یوخ!

یگانه آرزوم بودورکی، بو شعریمی دیدارینا بیر دنیا حسرت جکدیگیم عزیز و قدرتلی شاعر قارداشیم فکرت صادق گوروب اوخو- یایدی، سیز بو ایشده منه کومکنیزی اسیرگمه یین.

قارداشینیز حسینعلی

۲۰ / اردیبهشت / ۱۳۶۱ شمسی

آذربایجان شفا هی خلق ادبیاتی

شفا هی خلق ادبیاتی

(۱۴)

لطیفه‌لر : لطیفه‌لر خلق آراسیندا مشهورا ولان ، گولدوروجو کیچیک حکایه - لردیر . لطیفه‌لرده ، خلقین طنز و مزاح استعدادی ، ایتی عقلی ، دؤیوشکن روحو و منفی لیکلره قارش با ریشما زمناسبتی ساده و جانلی بیر افاده ایله عکس - اتمیشدیر .

آذربایجاندا لطیفه‌لرین چوخ قدیم تاریخی واردیر و ان چوخ ایکی نفرین "ملانصرالدین و بهلول" آدینا باغلی دیر . بهلول (داننده) روایتلره گؤره هارون الرشیدین قارداشی اولموشدور و لطیفه‌لری ملانصرالدین لطیفه‌لریله هرجهتدن فرقلی دیر .

آذربایجان خلقینین ان چوخ سئوودیگی لطیفه‌لر ملانصرالدین آدینا باغلی اولانلاردیر . خلق ، مختلف زامانلاردا مختلف مناسبتلره یا رادیلان لطیفه‌لری ده زمان کئچدیکجه اونون آدینا باغلامیشدیر .

ملانصرالدین لطیفه‌لری : ملانصرالدین مزاح و طنز لطیفه‌لریله دنیا جا تاینیمیش بیر خلق فیلسوفی دیر . او ، تورک خلقلری ذکاسینین و طنز استعدادی نین تمثالی و نماینده سی دیر . ملانصرالدین عصرلر بویو خلق طرفیندن عمومی لشدیریلیمیش بیر صورت و سیما دیر . بو صورتده ، خلقین عقلی ، تدبیری و حاضر جوابلیغی و عصرلر بویو الدها ائتدیگی حیات تجربه‌لری تجسم ائتدیریلیمشه هر هانسی بیر یئرده عدالت سیزلیک و اؤزباشینالیق ، افراط و یا تفریط اولاندا خلق ملانی تا پینا و رایا گتیریر و اونون واسطه سیله اؤز محکمه سینی تشکیل ائدیر . و بو محکمه نین موندادا ، حقیقت میدان انا چیخیر و حق و عدالت غلبه - چالیر و مسئله ، خلقین خیرینه حل اولور .

ملانصرالدین صورتینده بعضا باشقا بیرجهتده اوزونو گؤسته ریر . او ، بعضا عوام ، ساده لوح ، گولونج ، تئز آلدانان و ترسینه ایش توتان بیر انسان کیمی ده تصویر ائدیلمیش و خلق طرفیندن کسگین ساتیرا آتشیله توتولور . دشمه لی ، خلق اؤز لطیفه‌لرینده بیر طرفدن اؤز ذکا و مدرک لیگینی تصویر و تبلیغ ائدیر ، عوام - ملارین گؤزونو آچیر و اونلارا یول گؤسته ریر ، او بیر طرفدن ده عوام لیغی ، ساده لوحو ، موهمات و گفیریلیگی ، تنبلیلیک و طفیلیلیگی کسگین تنقید - آتشیله توتور و اونلاری اصلاح ائتمگه چالیشیر .

ملانصرالدین خلقه ظلم و ستم ائيله يين بيگلره و حاکملره و هابئله قولاقی توکلو متعصب لره و عبادتی و دعائی شخصی منفعتلرینه وسیله و پله ائده نلره قارشیدیر و بئله کیمسه لری طنز آتشینه توتور . ظالم لر ، ریاکارلار ، متعلق و یالتاقلار اونون طنز آميز کؤزلريله گولونج و پيس وضعه دوشور و خلقي نغرتيني تحريک ائديب و عبرتيني موجب اولورلار .

يانليش ائولنمه لر ، اؤز منفعتلريندن باشقا بيرشقي دوشونمه يين آداملار ، انسانلارين بيلک و فضيلتلرينه يوخ ، قيليق و قيافه لرينه اهميت وئره ن کيمسه لر و بخش گونلوک دنيا موقع و قازانجي اوچون هرشي قدا ائده ن آداملار اونون معنالي لطيفه لرينه گولدور و جو ، لکن مثبت تأثيرلي بير شکیلده عکس ائتميشدير . لطيفه لر ، کيچيک حکا يه لردن عيارتدير و لطيفه لر ين مزاح عنصری ملايا استناد ائديلن بير جمله ده توپلانير و ملانين جمله لريله انمان متناقض بير وضعیت قارشيسيندا اولدوغونو آنلار . بولطيفه لر ، انساني هم گولدورور ، هم ده دوشوندورور (فکره سوق ائدير) .

بولطيفه لر ، گونلوک ياشايشين هر صفحه و ساحه سيله (ائو ، عائله ، کوچمه ، جماعت ، ايش حياتی وسايره) علاقه دار اولدوغو اوچون هر بير مناسبت ده خاطره گلر . ملانصرالدین لطيفه لر ينده اونون دنيا گؤروشو ده عکس ائتميشدير . ملانين دنيا گؤروشو ، عقل ايله حسين موازنه سينه دايانان بير گؤروش دور . ملا هر بير افراطی اخلاق و حرکت قارشى ، اونون ضديله قارشيليق ائدير .

ملانصرالدین لطيفه لری ۱۲ - نجو عصر دن بری يارانماغا ، و زامانلا فورمالاشماغا باشلاميشدير . خلق ، اوندان سونرا يارانان لطيفه لری ده اونون آدينما باغلاميشدير . مثلاً : تيمورلنگ ايله علاقه لي حکا يه و لطيفه لری ده قلا نصرالدينه نسبت وئرميشدير . ملانصرالدین لطيفه لری کئچن عصر دن بيرى توپلانماغا و نشر ائيلمگه باشلانميشدير . بوباره ده زاخاروف توپلاييم چا پ ائتديگي نمونه لر ين ايشاقلاريندا بئله يازير : " ملانصرالدین تاتار (آذربايجان) لطيفه لر ينين سئويملی قهرمانی دير . اونو ، يالنيز تاتار لار دگيل ، ايران ، تورک ، ارمنی و باشقا شرق خلقلری ده سئويرلر . "

آذربايجان مؤلفلريندن مُذنب (علی عباس) ، ح . زيناللی و ح . طهماسب بولطيفه لر ين توپلانما سی و نشرينه چالیشمیشلار . ۱۹۶۲ ده ، لطيفه لردن روسجا يا ترجمه و نشر ائيلميشدير . لطيفه لر ين تدقيقينده فولکلورچو ت . فرضعليوف چوخ زحمت چکميشدير . داها اول ده اشارة ائتديگيميز کیمی ، ملانصرالدین و لطيفه لری آذربايجاندا باشقا ايرانين آيری يئرلرينده ، هابئله تورکيه ده .

وعرب لرده وحتی هندوستان یاریم آداسیندا دا حی مشهورا ولوب ،بواؤلکه لرین خلقی ملانصرالدینی اؤز خلقیندن بیلیمیشلر . بیر- بیرلک قونش-وا ولان، واسلام معارف و مدنی تیللر یا شایان بو خلقلرین ملانصرالدین ولطفه لرینسی مقایسه لی تدقیق ائده رسک ،بونلارین بیر- بیریندن آز- چوخ فرقلی اولدوغونو گۆره ریک .

فارسلارین ملانصرالدینی داها چوخ بلاهت ،ساده لوحلوق و کوودنلیکک تمثالی دیر . حالبوکی ، بیزده کی ملا ، داها چوخ ذکا ، حاضر جوابلیق ونکتہ- دانلیق نماینده سی دیر . هله تورکیه ده مشهورا ولان نصرالدین خوجا تمامیه عقل سلیم وطن ممثلی دیر .

عربلرین جوخاسی دا لطیفه لرینه باخیلسا ، داها چوخ جنسی ومعیشست مسئله لر وموضوعلاری اطرافیندا دوشون و حکایه اویدوران بیر شخصیت دیر .

تورکیه قایناقلارینین وئردیگی معلوما ت گۆره (۱) تورکلرین ملانصرالدینی (نصرالدین خوجا) ۱۲۵۸ ده سیوری حصارین (Sivrihisar) خورتوگندینده آنادان اولموش و آتاسیندان مالالیق درسی آلمیش ،صونرا آق شهر و قونییه مدرسه لرینده اوغوموش و ملا اولموشدور . نصرالدین خوجا ۱۲۸۴ ده آق شهرده وفات ائتمیش ومزاری دا اورا دادیر .

طنز حکایه لريله مشهورا ولان نصرالدین خوجا اولندن صونرا تورک تاریخینه کئچیب خلقین مزاح و طنز تمثالی ونماینده سی اولموشدور . ائله کی ۱۴- اینجی عصرده تیمور استیلاسی اشنا سیندا دا اونو امیر تیمور لاگوروشدوروب و اونون دیلیندن حق سؤزلرینی سؤیله میشلر ، بوندان صونرا هر یئرده و هر زامان خلق طرفیندن بیر لطیفه سؤیلمیشسه بونلارین ان مناسب لرینی نصرالدین خوجا یا نسبت وئریب اونو خلق لطیفه لرینین اولمز نماینده سی صا میشلار ، ایندی ده هر ایل آق شهرده نصرالدین خوجا نامینه بیر هفته لیک ادبی یارادیجیلیق و ساتیرافستیوالی توتولور .

ملانصرالدین لطیفه لری کئچن عصردن بری قرب دیل لرینه ترجمه ائدیلمیش و غرب عالمری ده ملانین شخصیتی ولطفه لريله یاخیندان علاقه لنگه با شلامشلار . عمومیتله غرب عالمری ملانصرالدینین تاریخی وحقیقی شخصیتی حقینده شابه ائتمکده دیرلر .

بایراق دارویچ (Bayraktarovich) و باست (Bassett) ین فکرینه گۆره اونون جوعه صرده بغداددا یا شایان و عربلر آراسیندا مشهورا ولان جوخا آدیندا بیر آدامین لطیفه لری کتاب حالینده توپلانمیش وبو کتاب ۱۶- ۱۵ نجی عصرلرده تورکجه یه ترجمه ائدیلمیش

آديندا بير آدامين لطيفه لري كتاب حاليندا توپلانميش وبو كتاب ۱۶- ۱۵ نجى
عصرلرده توركجه يه ترجمه ائديلميش وحقيقي وارليغي مشكوك اولان ملانصرالدين
يئنين لطيفه لريله بيرلشميشدير. بو عرب لطيفه لري ده فارس، سسريانسو
سانكرىت قايناقلاريندا ن گلميشدير.

بيزجه، آذربيردقتله بو فكرين يالغيش اولدوغو اورتايا چيخيب جوغا-
نين توركلرين خوجا كلمه سى نين تحريف ائديلميش شكلنى اولدوغو آنلاشيلير.
صونرا عربلرين جوخا يا عطف واستناد ائتديكلرى لطيفه لر داها چوخ جنسى و
معيشت مسئله لر اطرافيندا اولوب بيزيم ملانصرالدين لطيفه لريله فرقلى ديز.
تارىخى ماهيتى نه اولورسا اولسون ملانصرالدين صورتى بيزيم خلقيميزين ذكاء،
عقل و حاضر جوابلىق، طنز و بيرسوزله كوممقدى دهاسى نين ائشيزتمثاللى و لموش
و لطيفه لري ده عصرلر بويو خلقين هر سا حه ده اگلنجه لى وعين زاماندا عبرت-
آمىز حيات يولداشى اولموشدور.

آتالار سوزو، و مثل لر

خلقين ياراتديغي وعصرلردن بى اوزونه حيات
دستورو ائتديكى حكمتلى و موجز سوزلره آتالار سوزو دئييلير. بوسوزلر
خلقين دونيا گوروشونو و حيات درسىنى ائتدو ائديب، يوزلرجه دفعه تجربه
ائديلميش حقيقتلرى افاده ائديرلر. هر ملت ين اجتماعى و معيشت مسئله لرينه
باخيشى و اونلار ين حل چاره سى آتالار سوزلرينده عكس ائتميشدير. بوسببده ن
آتالار سوزلرى خلقين اخلاق و ياشاما مربي و معلمى وظيفه لر ينى ايفا ائتمشدير.
آتالار سوزلرى ان آرزو يله ان گئنيش معنا و مفهومى افاده ائدن شاه اثرلردور.
آتالار سوزلرينه فرانسىزلار و انگليسلر "تجربه نين بارى" و روسلار
"عبرت آمىز سوزلر"، "قانا دلى سوز" و "قىزىل سوز" كيمى آدلار وئرميشلر.
آتالار سوزو و مثللر بير- بيرينه چوخ ياخيندير. لكن بونلار ي بير-
بىريندن فرقلىندىر. جهتلر واردير. آتالار سوزلرينين هاميسيندا تام معاكه،
بيتميش فكر، عمومى لشديرمه و نتيجه واردير مثلا: "آغاچ بار وئره نده باشىنى
آشاغي سالار"، "ضررين يارىسيندان قايتماق قازانچ دير"، "زحمت چكمه ين
راحتلىق ين قدرينى بيلمز".

مثللرده ايمه فكر تاماميله افاده ائديلمه ميش و نتيجه ده عمومى لشديريلمه-
ميشدير. مثلا: "دشمنيز آغيز، داشىز دگيرمان"، "بالديز، جووالديز" كيمى.
ديتله بيجى مثل دن قاباخ و يا صونرا آنلاتيلان سوزلرى مثل ايله توتوشدور-
دوقدان صونرا اونون حقيقي معنا سىنى درك ائدير.

چوخ زامان آتالار سوزو و مثله، مثله آتالار سوزونه چئوريله بيلير. بونون

اوجون مثل دهكى فكرى تاما ملاماق مقصديله بيرسۇز آرتيرماق كافىدير، اگر يوخارىدا مثال وئردىگىمىز مثللىرىن صونونا "كىمىدير" سۇزونو آرتيرماق فكرى تاما ملايار ومثلى، آتالارسۇزونه چئوريلمىش اولاريق .

"حيوانى بودوندان دافلارلار، انسانى اورىگىندن"، "آدام آغزىندان سۇز چىخار، قازان آلتىندان كۇز" كىمى آتالار سۇزلىرىن "داغلارلار" و "چىخار" سۇزلىرىنى كۇتورسك مثله چئوريلر .

آتالارسۇزو ومثللىرچوخ زامان بير حقيقى معنادا، بىعضاده مجازى معنادا ايشله ديلير . حقيقى معنادا ايشله ديلن لره مثال : "عقللى باش هر شئىدن منفعت كۇتوره"، "باش ساغ اولسون پاپاق تاپار"، "ايش انسانين جوهرىدير" يا خشى دوست قارداش دان ايره لىدير "وسايره .

مجازى معنادا ايشله ديلن لره مثال : "آيى ايله بيرچووالاگيرمه!" ، "ايلانين آغينا دا لعنت، قاراسينا دا"، "ايسلانمىشىن ياغيش دان نه قورخوسو" "اشهگىم اۇلعه يونجا بيتىنجن" وسايره .

توپلانما سى ونشرى : تورك لرين آتالارسۇزلىرى ايلك دفعه ۹۰۰ ايل بوندار قاباق كاشغرىلى محمود طرفيندن توپلانىپ ، ديوان لغات تورك ده قىيىد ائدىلمىشدير . بوسۇزلره مؤلف "ساو" آدى وئرمىشدير . بونلارين بيرقىسمى ايندى ده تورك خلقلرى ايجرىسينده مشهور دور مثلا :

تاغ تاغا قا ووشماس ، كيشى كيشيه قا ووشور = داغ داغا قو ووشماز ، آدام آداما قو ووشار . ، " آوجى نئجه آل بيلسه ، آديق آنجا يول بيلر = اووچو نئجه آل (حيله) بيلسه آيى اونجا (اون ائله) يول بيلر "

عصرلردن برى كلاسيك شاعرلر يميزده (نظامى ، خاقانى ، نسيمى ، خطائى ، فضولى وباشقالارى) شعرلرينده آتالارسۇزلىرىنى ايشلتمىشلىر . مثلا نظامى ، خاقانى نسيمى و فضولى نين اثرلرينده آشاغيداكى آتالارسۇزلىرى ايشله ديلمىشدير :

"آختاران تاپار"، "دوشاب آلميشام بال چىخىب"، "هر كىن توسوسو اوز باجا - سيندان دوز چىخار"، "اىو اوغروسونو توتماق اولماز"، "ايسينديم ايستى سينه ، كور اولدوم توسدوسونه"، "پيشيك بالاسينى ايسته دىگىندن يثيره"، " وفتىمىز بانلايان خوروزون باشىنى كسرلر "

كتاب ده ده قورقود دادا چوخلو آتالارسۇزلىرى واردير . مثلا : "كول تپه چيك اولماز"، "قارى دشمن دوست اولماز"، "چىخان جان كئرى دۇشمز"، "اسكى پامبىق ، بئز اولماز"

قدىم ناغىللار يميزدا وداستانلار يميزدا آتالارسۇزلىرى ومثللىر ايشله ديلمىشدر .

آتالار سۆزلرینین توپلانیپ نشارا ئدیلمه سی ۱۹ - نجو عصرده باشلامیشدیر .
 بوباره ده تغلیس ده چیخان "سورنیک ماتریالوف" مجموعه سینده آتالار
 سۆزلری و روسجا ترجمه لری شایان دقت دیر . مطبوعاتدا خصوصیه ملانصرالدین
 مکتب و دبستان محله لرینده بیر صیرا آتالار سۆزو و مثللر چاپ ائدیلمیشدیر .
 ۱۹۲۶ داغ . حسین زاده و ح . زیناللی بوباره ده آیری - آیری کتابلار
 چیخارتمیشلار . حسین زاده نین کتابیندا آتالار سۆزونو الفبا - صیراسی ایله
 و زیناللی نین کتابیندا مضمون و موضوعا گۆره دوزولموشدور . حسین زاده نین
 کتابی صونرادان دا مفصل نشارا ئدیلمیشدیر . ۱۹۶۱ ده آتالار سۆزو و مثللر
 حقیقده ای - ابراهیموفون کتابی چیخمیشدیر .

ایراندا ، (۱۳۲۲ ه . ش) ده علی اصغر مجتهدی "امثال وحکم" آدلی کتابینی
 ۲۵۰۰ آذری آتالار سۆزونه و مثللرینه اختصا و ئرمیشدیر . انقلاب اسلامی دن
 صونرا (۱۳۵۹) دا یعقوب قدس نشجه ایلیلک زحمت و چالیشمالاری نین محصولو
 اولان ۶۰۰۰ آتالار سۆزونون بیرینجی جلدینی چاپ ائتدیرمیشدیر .

آتالار سۆزو و مثللرین منشائی : آتالار سۆزو و مثللر ، حیاتین مختلف ساحه
 لرینه عاید اولدوقلاری کیمی یارانما یوللاری دا مختلف اولموشدور . مثلا
 اوچولوق ، اکینجیلیک و مالدارلیقلا علاقه دار مختلف آتالار سۆزو و مثللر
 یارانمیشدیر . عمومیتله حیات و معیشتین هر ساحه سینده خلق آتالار سۆزو و مثللر
 یاراتمیشدیر . بوباره ده خلق یارادیجیلیغی نین دا اساسلی رولو اولموشدور .
 بیرچوخ بایاتیلار ، تاپما جالار و لطیفه لر تدریجا آتالار سۆزو و مثله چئوریلمشدر
 بو حهتدن ملانصرالدین لطیفه لری خاراگتئریستیک دیر : کیشی نین سوزو بیرا ولار
 کیشی نین مالی گۆز قا باغیندا ، دئدیلملا آش آپا ریرلار ، دئدی مننه دئدیلم
 سیزه آپا ریرلار ، دئدی سننه ! وسایره . بعضا ناغیللارین ، حکایه و افسانه لرینده
 اساس مغزی و معناسی آتالار سۆزو و شکلینه دوشور . مثلا : یاخشیلیق ائله آت دریا یا ،
 بالیق دا بیلمه سه ، خالق بیلر . اکنده یوخ ، بیچنده یوخ ، یئینده اورتاق قارداش
 خلق داستانلاریندا دا بیرچوخ آتالار سۆزو اله گلمیشدیر . مثلا : چوخلاری
 آتاسی نین گۆزلرینی چیخارتدی کی اونا "کورا و غلو" دئسینلر ، ائله هئی دئدیلم
 "کور کیشی نین او غلو" .

بیرچوخ ماهنیلار ، بایاتیلار ، ولایللار و آغیلاردا چوخ زامان مثل کیمی
 ایشلنمیشدیر . مثلا : بالا دادی ، بال دادی بالا آدام آدادی
 شیرینی شیرین اولو آجی سی دا بال دادی

داغ باشینی قار آلار دومان گلر قارالار
 ابلرک کچر ساغالماز سۆزله دگن یارالار

بعضا شاعرلرین ، یازیچی و بئویوک آداملارین دا حکمتلی مصراع و بیتلری و سؤزلری مشهور اولوب آتالار سؤزونه چئوریلیر یعنی یازیلی ادبیاتدان استفاده ائدیلیلر . مثلاً :

کامل بیر یالانچی اولسا دا انسان ■ یاخشی دیر یاریمچیق پا پا قچیلیقدان

انسانا آرخادیر اونون کمالی ■ عقلی دیر هرکسین دولتی ، مالی
صابرین بعضی مصراعلاری دا بوقبیل دن دیر :

آخ نئجه کشف چکمه لی ایام ایدی

کیم نه دئییر بیزده اولان غیرته

ملت نئجه تاراج اولور ، اولسون نه ایشیم وار

افسوس قوجا لیدیم آغا جیم دوشدو الیمدن . وسایره

آتالار سؤزو و مثللرین موضوع دایره سی چوخ گنیش دیر . بونلار ، خلقین هر طرفلی

حیات ایله علاقه دار یارانمیشلار . بونلار خلقین امگه ، زحمته و دوغرولوغنا

علاقه و باغلی لیغینی گؤسته ریر . مثلاً : ایشله مەین دیشله مز ، ایش آدامیمن

جوهری دیر . ائلدن قالان الی ایل قالار ، قالان ایشه قاریا غار . زحمت

چکمه یین بال یئمز . ائل گوجو ، شئل گوجو . تنبله دئدی لر قاپینی اؤرت دئدی :

کولک اسر ، اؤرت . تنبله ایش بویور ، اوسنه عقل اؤگره تسین .

آذربایجان آتالار سؤزلرینده وطنه محبت و باغلی لیق ، دوستلوق ، قارداش

و قهرمانلیق مهم یئرتوتور . مثلاً : وطنه گلدیم ، ایمانا گلدیم . دوغما یئورد

شیرین اولار . هرکسه اؤز وطنی عزیز دیر . آنام کیمی یارا ولماز ، اولکهم کیمی

دیار . وطن ویرانه ده اولسا ، گئنه جنت دیر . ویا : دوست یامان گونده تانینار

کهنه دوست دشمن اولماز . دوست گلشی بایرام اولار . دوست مین ایسه ، آزدیر ،

دشمن بیر ایسه ، چو خدور . یولداشین گؤسترمنه ، سین کیم اولدوغونو دئییم .

ویا : ایگید اودورکی ، آغزینی یوما ، الینی آچا . ایگیدین باشی قالدا گرک .

ایگیدین الی ایشده گرک .

آتالار سؤزلرینین اخلاقی و تعلیمی لریندن بیرنئچه نمونه : استادینا کج

باخا تینم گؤزلرینه قان دامار . تک الدن سن چیخماز . عقل یا شدا دگیل ، یا شدا کج

علم عقلین چراغیدیر . اوشاق عزیز ، تربیه سی اوندان عزیز . آنلایانا قول

اول ، آنلایانا آقا اولما . سواد سیز آدام ، کور کیمی دیر . اؤز آناسینی سئوئن

اؤزگه آناسینی سئومز .

آتالار سؤزو و مثللر ، خلقین گونده لیک فعالیتی ایله علاقه دار اولدوغوندا

معاصر دوره دهده اونلارین نمونه لری میدانا گلمیشدیر. مثلاً: امک انسانین زینتی دیر. قویما باشین بالیشا، اوزونو وئریاریشا. وسایره آتالار سۆزلری و منلریمیزین چوخو نظمله دئییلیر، نثریله دئییلن نمونه لرینده ده شعر آهنگی واردیر مثلاً: ایشله مهین دیشله مز، صویون لال آخانی، آدامین پشره باخانی وسایره.

آتالار سۆزلری و منلرله خلق دیلینین زنگینلیگیندن و بدیعی دیل واسطه لری، جناس، کنایه، تشبیه، مجاز، وسایره دن بولجا استفاده ائدیلمیشدیر. آتالار سۆزو و یازیلی ادبیات : بؤیوک یازیچی و شاعرلریمیز بوخزینده دن همیشه استفاده ائتمیشلر. اونلار بؤیوک فکرلری قیما جمله لرله افاده ائتمک و صورتلری کسکین دانیشدیریب جانلاندیرماق اوچون آتالار سۆزو و منلرله دن فایدا لاندیرمیشلار. بیر صیرا یازیچیلاریمیز اثرلرینین آتالار سۆزلری و منلرله دن گؤتورموش، مضمونوندا همین آتالار سۆزو اساسیندا قوروب انکشاف ائتمیشلر. بوکیمی اثرلرله دن مثال اوچون ن. وزیروفون "دالدا ن آتیلان داش توپوغا ده گر"، "صونرا کی پشمانچیلیق فایدا وئرمز"، "آدی وار، اوزو یوخ" "یاغیشدان چیخدیق، یا غموراد و شدوک"، حق وئردیوفون "یثیره سن قاز اتینی گؤررسن لذتینی"، ع. صحتین "یوخسوللوق عیب دگیل" وسایره نی گؤسترک اولار.

تاپما جالار

—————

تاپما جا انسانلارین فکر و ذکاسینی یوخلاما ق مقصدی ایله دوزه لدیلن بیر حادثه و یا اشیا نین شاعرانه تصویری دیر. بیر حادثه، مفهوم و یا شیین بیر علامتی و یا خصوصیتی دولایی یوللارلا سؤیله نیر و باشقا جهت لری گیزلی توتولور و قارشسی طرفدن جواب ایسته نیر مثلاً: دیلی یوخدور دیلیندیریر، انسانی علم لندیریر. (کتاب) و یا: بوستاندا وار بیر آروات، پالتار گئییب قات به قات. (کلم) تاپما جا دا، ایکی طرف اولور، بیر تاپما جانین اوزو، بیرده اونون جوابی. تاپما جالار، بیلمه جه، تاپیشما ق، ماتال (مثل)، جومما ق آدلاریله بوتون تورک دیللی قوملاردا مشهور دور.

تاپما جالارین نشری و تدقیقی : شاهی خلق ادبیاتینین ان آرتدقیق اولونان قسمی تاپما جالاردیر. بو باره ده اساس تدقیقات ولی خلوفلو وح. زیناللی نین جیخاردیق لاری کتابلارلا باشلار. و خلوفلو ۱۹۲۸ ده (۷۲۶) تاپما توپلا ییم نشر ائتمیشدیر. بو کتابدا تاپما جالار الفباء صیراسیله دوزولموش و جوابلار دا

صیراسیله کتابین صونوندا وئریلمیشدیر. کتابین مقدمه سینده تا پماجالارین خلقین حیاتی و معیشتی ایله علاقه دار یاراندیغی و هر بیر تا پماجانین معین دورهنی تصویر ائتدیگی قید ائدیلمیشدیر.

ح. زیناللینین کتابیندا ۷۶۰ تا پماجا (آذربایجان تا پماجالاری) موضوع اعتباریله صیرالانمیشدیر. صونرا ح. علیزاده و نورالدین سیدوف بو باره د تدقیقا تلارینی نشر ائتمیشلر. ایراندا، دوکتور جاوید و منظوری خامنه ای ۲۱۷۷ تا پماجا ۳۸ یا هالماجا ۷۲ عاشق با غلاما لارینی "تا پماجالار" آدیله ۱۳۵۸ ده نشر ائتمیشلر.

تا پماجالارین موضوعو : تا پماجالار، خلق حیاتینین بوتون ساحه لیرینه عائد یارادیلمیشدیر. ان چوخ ائو اشیا لاری، گئیملر، انسان و اونون بدن اعضا سی اکینچیلیک، اوزاق، میوه لر، حیوانلار، بیتگی لر، آلتلر، یئر، فضا داکی جسملر، طبیعت و طبیعی حادثه لر، علم، تکنیک، و مجرد مفهوملار حقیقته تا پماجا سالار یارانمیشدیر. اکینچیلیک و بیتگی لر حقیقته کی تا پماجالار ا مثال :

حاجیلار حاجا گئدر جهد ائده ر گئجه گئدر

بیر یومورتا ایچینده یوز الی جوچه گئسدر (نار)

قو طو قو طو ایچینده قو طو مان دیق ایچینده

بابا مین آغ یا یلیغی اودا اونون ایچینده (شابالید) شاه بلوط

مثلا ایگنه حقیقته : عالمی بزه ر، اوزو لوت گزه ر

ایلان حقیقته : گلر، گئده ر آیاغی یوخ آدام اولدوره ر الی یوخ

کوینگی وار تیکیشی یوخ یومورتا سالار، شوکویوخ

گوی و اولدوزلار اوچون :

آنامین بیر دونو وار قاتلاماق اولماز

اوستو دولو آغ اشرفی ساناماق اولماز

مجرد مفهوملاردان یوخ و اوچون :

ناردا وار، ناردا وار ناردان شیرین هاردا وار ؟

ال توتماز، بیچاق کسر اوندان شیرین هاردا وار ؟

علم و صنعتین انکشافیندان عمله گلن جهازلار حقیقته :

بیر قوشوم وار جانی یوخ قانادی وار قانی یوخ

اوچار اوزاق یشرلره ائله چوخ دور سانی یوخ (طیاره)

تا پماجالارین غایه سی : تا پماجالار، انسانلاری دوشونمگه وادار ائدیر و

اونلاریس بیلگیینی، تحریره سینی و ذکاسینی یوخلاییر. بونا گوره ده تاپما حالار مجلسلرده داها چوخ قوخالار طرفیندن سؤیله نیرو جوانلاردا اونلاراجواب وئیر. تاپما حالار، اوشاق فولکلورونون مهم نمونه لرینی تشکیل ائدیر. بونلار اوشاغین ذهنینین، دوشونجه و دراکه سینین انکشافینا یوک کمک ائدیر و اونلاردا تشریف کرلشه، آختاریب تاپما، ایتی حسابلاما قابلیتینی انکشاف ائدیریر، علمی تصورو اوگره دیر.

تاپما حالار عینی زاماندا اگلنجه و وقت کئچیرمک واسطه سی دیر. کئچمیش ده اوزون قیش کئجه لری تاپما جاسیز کئچمزدی. اونا گوره ده تاپما حالار قورو، ماراقسیز دیللهدگیل، استعاره ای، طنزلی، مزه لی و گولمه لی افاده لرله سؤیله نیر.

تاپما حالار نشر و شعر شکلینده اولاییلیر. بونلاردا متافورا، مقایسه، تشبیه و دیگر بدیعی تصویر واسطه لریندن استفاده ائدیلمیشدیر. منظوم تاپما حالار ایکی وداها چوخ مصراعلی، وزنلی و قافیله لی پارچالاردان عبارتدیر. مثلاً: ماری ماری صاندیقلار ایچی دولو فنديقلار (بالقباق)

دورد مصراعلی تاپما حالارین بعضیلرینده هر مصراعین اوزوده بیر تاپما جادیر داغدا تاپیلدار (بالتا) صودا شاپیلدار (بالیق)

اچپا دا فرمان (ایت) کئنده سلیمان (خوروز) تاپما حالارین بیر نوعوده "باغلامالار" دیر. باغلامالار ماهنی شکلینده و تاپما مضمونلو، سؤاللی - جوابلی، آغیز ادبیاتی نوعودور. مثال:

زولفون اوچو ایلان دیر سال بوینونا دولان دیر

وار وئره ر، کولگه سالماز عاشق بو، دوما لان دیر

زولفون اوچو، گوموش دور سال بوینونا ایلیدیر

وار وئره ر، کولگه سالماز عاشق نهجه یشمیشدیر.

بورادا، قافیله، وزن، آهنگ، هامیمی گوزلنمیشدیر و صنعتکارین بدیعی استعدادی ذکاسی و حاضر جوابلیقی تام شکلده اوزونو گوسترمیشدیر. بویله باغلامالارین بعضاهان مسابقه میدانیندا بدهاقتا سؤیلندیگینی نظره آلساق، آغیز ادبیاتند صنعت و باجاریغین نه قدر اینجه و نه قدر اوچا اولدوغونا حیران اولما ماق اولماز (ح. زیناللی)

بایاتیلار

~~~~~

بایاتیلار خلق ادبیاتینین ان چوخ یایلمیش لیریک شعرلری دیر. بوشعرلر

هجا وزنيله سويلنميش دورد مصراعدا ن عبارت دير و قافيه لنمه باخيميندا ن ربا عي كيمي دير . يعنى ۱ - ۲ و ۴ - نجو مصرا علار هم قافيه اولوب ۲ - نجو مصراع آزاد دير . باياتى دا اساس مضمون و فكر ، صون ايكي مصراع دا و ثريلير مثلا :

قىزىل گول اولما يايدي سارا لىب سولما يايدي
بىر آيرىلىق بىر اولوم هئچ بىرى اولما يايدي

باياتيلاردا ، عشق ، محبت ، فلسفي و اخلاقي - اجتماعي فكرلر قيما وييفجمام شكيلده ترنم ائديلير . باياتيلار اسلامدا ن قاياقكي تورك ادبياتيندا تورك شعرينين ملي شكليني تشكيل ائتميشدير . باياتى آدى آلتيندا ، آغىلار ، اوخشا مالار ، لايله و هولاولارلار ، ساياجي سوزلري و بعضى ماهنىلاردا توپلانير . لاكم بونلار ، شكل باخيميندا ن باياتيلار اوخشا سادا مضمون اعتباريله اوندا ن فرقله نير .

باياتيلارين توپلانماسى و نشورى : قديم جنگ و ال يازمالاريندا بيرچوخ

آذرى باياتيلارى يازيلميشدير . الياس موشق ۱۷۲۱ ده ترتيب ائتميشدير . "نغمه لر" كتابينا بيرچوخ آذربايجان باياتيلارى دا علاوه ائتميشدير .

۱۹ - نجو عصرده بيرچوخ شاعر و يازيچيلار اثرلرينده باياتيلارى ايشلتميشلر .
۲۰ - نجى عصرين اوللرينده بيرچوخ درس كتابلاريندا باياتيلار درج ائديلمشدر .
فريدون كوچرلى و عبدالله شائقين و ر . افنديوفون درس كتابلارى بونا مثال اولابيلر . ۱۹۳۸ ده ه . عليزاده كندلري گزه رك توپلاديغي باياتيلارى كتاب شكلينده نشر ائتميشدير . دنيا معاريفه سي ايللرينده باكي دا م . ح . طهماسب طرفيندن باياتيلار توپلانيب نشر ائديلمشدير . بو كتابدا ، باياتيلار ، گروه - لارا آيريلميش و ماهنىلار ، لايلالار و آغىلار آيرى - آيرى بولوملر هاليندا درج ائديلمشدير . باياتيلار دوردونجو مصراع حرفلري الفباء صيراسيله دوزولموشدور . ۱۹۶۸ ده عراق توركلري باياتيلارى توپلانيب كر كوك باياتيلار آديله باكي دا نشر ائديلمشدير .

"باياتى" آدى اوغوز قبيله لريندن اولان "بايات" آديندا ن گلميشدير . نجه كي " وارساقنى" (۸ هجالي قوشما يا بنزه ر دوردلوكلر) ده وارساق قبيله آديندا ن آلينميشدير . باياتيلار ، اولجه بيريسى طرفيندن سويلنميشسه ده صونرا دان خلقي ن ديلينه كئجه رك ديلدن - ديله و ائلدن - ائله كچميش و زامانلا مولغلىرى اونودولاراق خلقي ن مالى اولموشدور . لاكم بىر صيراشا شقلاريميز وارديركى ، خصوصيله باياتى ياراتما قلا مشغول ولموشلار (مارى عاشق) كيمي .

با یا تیلارین مضمونو : آذربایجان با یا تیلاری خلقین یاشایشی ، معیشتی ،
معنویاتی و دنیا گوروшуایلہ باغلی دیر ، وطن سئوگیسی ، غربتده وطن
هسرتی بو با یا تیلارین اساس موضوعلاریندان دیر :

عزیزم وطن یا خشی   گئیمه گه کتن یا خشی
غریبلیک جنت اولسا   گئنه ده وطن یا خشی

عزیزیم هی آغلارام   دردیمه درد باغلارام
غربت یثر جنت اولسا   وطن دئییب آغلارام

عزیزیم ایراق منم   بویانان چراغ منم
قول تک الله دوشدوم   وطندن ایراق منم

با یا تیلاردا ، شاه ، خان و بیگلرین ظلموده عکس ائتمیشدیر :

من عاشق بیلن اولماز   بویکرده گولن اولماز
شاهین ظلمو یوز اولسا   رحیمتی بیلن اولماز

عزیزیم شکر جانیم   بو دردی چکر جانیم
نه حقیم وار ، نه مزدوم   بیگلره نوکر جانیم

خلق ، چوخ و اوقت چکدیگی محرومیتلرین و ظلمون سببینی فلکدن گورموش و فلک -
سوزو آلتیندا زمانه نی و دؤورون آغیر و آجینا جاقلی حیاتی نی تنقید ائتمشدر .

من عاشق ، اسدی فلک   صبریمی کسدی فلک

هریاندا چادر قوردوم   ظنیم کسدی فلک

با یا تیلار ، اساسا غنائی شعرلر دیر و موسیقی آهنگی ایلہ علاقه دار دیر . بونلاردا
محبت ، وفا و عشق تبلیغ ائدیلمیر :

داغ باشیندا قوزو وار   آهوکیمی گوزو وار
بیرقلب بیر قلبی توتسا   کیمین اونا سوزو وار

بو داغلار ، قوشا داغلار   و قریب باش - باشا داغلار
یاریم سنده گزیب دیر   سنی یوز باشا داغلار

قارا آت نالی نقیلر   قارا قاش خالی نقیلر
سن کیمی یازی اولان   دولتی - مالی نقیلر

با یا تیلاریمیزین چوخوندا قادینلارین یاشایشی ، معیشتی و حقوق سوزلوقلاردان
شکایتی تمویل اولونور . قادین وقیزلارین معنوی اضطرابلاری و زمانه دن ناراضی
ضلیفی ترنم ائدیلمیر :

داغلار داغیمدی منیم غم اوپلاغیمدی منیم
 دیندیرمه قان آغلارام یامان جاغیمدی منیم
 داها قاباقدان گورمه دیگی بیرقوجا کیشیه اره وئریلن قیز، اوز وصف -
 حالینی بئله بیان ائدیر:

آغ آتما آلانیبیدی بوداقدان سالانیبیدی
 جوان دئییه، وئردیلر صاقالی چالانیبیدی

باياتيلار خلق ادبیاتینین توکنمز خزینه سی دیر. اونلارین هر بیرینده بیر
 منظومه ده کی قدر فکر و دویغو افاده ائدیلمیشدیر.

باياتيلارين اوزونه مخصوص قافیه، ردیف و جناسلاری واردیر:

عزیزیم، سالیانا دارا زولفون، سال یانا
 نجه سن بیر آه چکیم گور قورویا، سال یانا

بورادا، بیرینجی مصراعدا "سالیان" پئرآدی دیر، ایکینجی ده "سالماق" فعلی،
 دورد ونجو مصراعدا سال، قایق معنا سیندا ایشله دیلمیشدیر.

شمالی آذربایجاندا سووئت رژیمي ایش باشینا گلدیکدن سونرا، پارتیا، مشهور
 امک قهرمانلاری، صلح و سووئت اوردوسو وسایره حقینده ده باياتيلار یارانمشدر.

لايلالار : لايلالار، بخشیک کشیگینده آنالارین بالالارینا اوخشاما ق اوچون
 اوخودوقلاری باياتيلاردیر. بونلاردا آنانین بالاسینا صونسور سئوگی و آرزولاری
 افاده اولونور، آنا، او شاغینی دعا ائدیر و اونا اوزون عمر و موفقیت دیله ییر.
 آنالار بالالارینی بو لايلالارلا یوخویا، وئریرلر. جوجوق لايلالاری دینلرکن اوندان
 موسیقی و ادبیاتا ذوق و هوس اوپانیر:

لای لای، بخشیکیم لايلای ائویم، بخشیکیم لايلای
 سن گئت شیرین یوخویا چکیم کشیگین لايلای.

لايلاسی درین بسالا یوخسو شیرین بالا
 تانریدان عهدیم بودور توپونو گوروم بالا

لايلالاردا، بعضا لای - لای کلمه سی شعرین باشیندا گلیر، بعضا ده شعرین سونوندا
 ایکی مصراعدا تکرار اولونور:

آتیبان توتدوم سنی عجب اووتدوم سنی
 عمر اوزدوم، جفا چکدیم شکر، بوپوتدوم سنی
 بالام لايلای، آلاي - لای گولوم لايلای، آلاي - لای

اوخشامالار : اوخشامالار، مقصد و موضوع باخیمیندان لايلالارا بنزه ییرلر.

لاکن شکل لری اونلاردان فرقلی دیر. بونلار، ایکی ویا دورد مصراعدا سؤیله۔

نیولر: بالاما قربان اینک لر _____ بالام نه و اوقت اینک لر

بالاما قربان بیزوولار _____ بالام نه و اوقت دور اوینار

داغدا داری لار سنبلو ساری لار

قوجا قاری لار بو بالاما قربان

لایلا و اوخشامالار هم نشر، همده نظم ایله سؤیله نیر، نشرله سؤیله تن لری لار،
ثابت متننی اولمور، آنالار بورادا اؤز شخصی وضعیت و آرزولاریندان دانیشیر

آغیلار : آغیلار، ماتم، یاس و دفن مراسملرینده سؤیله تن دؤردلوکلر دیر،

قدیم زامانلاردان اؤلونون دفن و ماتم مراسمینده آغیلار اوخونور، و اؤلونون

یاغشی ایشلریندن، ایگیت لیک و قهرمانلیغیندان تعریف ائدیلمیردی، صون

عصرلرده یارانان آغیلار، شکل اعتباریله بایاتیلارین عینی دیر. بو آغیلاردا

بالاسی اؤلوموش آتانی، نشانلیسیمنی الدن و قرمیش قیزلارین و اری اؤلوموش

گلینلرین ناله و کدرلری و اورهک آجیلاری ترنم ائدیلمیر مثلاً:

کوچه دن خونچا گئدیر ایچینده نیمچه گئدیر

عالمین گولو گئتسه بیزیمکی غنچا گئدیر

سایاچی سوزلری و وصف حاللاردا شکیل اعتباریله بایاتیلارکیمی دیر. بونلاردا

قاباخکی فصل لرده بحث ائدیلمیشدیر.

منابع :

۱ - آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی. بابایف و پ، افندیف. باکی ۱۹۷۵ ۱۹۶۴

۲ - اسلام آنسیکلوپیدیسی جلد ۹ (نصرالدین خوجا) ماده سی - احمد قدسی تاجر، استانبول

۳ - رسمی تورک ادبیاتی. نهاد سامی بانارلی، فاسیکول ۴ - استانبول ۱۹۷۲

تصوف و ادبیات

(۲)

تصوفون اسلام دان قاباق قایناقلاری

قید ائتدیگ کی، صوفی لر اؤزلری
مختلف عنصرلردن عبارت اولدوقلاری
کیمی، اوللارین فکری، ذهنی، منسوبیتی،
دوشونجه لری، مفکوره و ملاحظه لری، مسلک

ودنیا گؤروشلری، عقیده و مراملاری، فعالیت طرز لری، تحرک دایره لری و هدف
لری ده مختلف و رنگارنگ چشیدلی اولموشدور. اوللاریوخاریدا آدلارینسی
چکدیگیمیز عامللری اؤز طریقت سوز گج لریندن کئچیره رک، کیمده و هارادا
نه کیمی مثبت، یا خشی و خوشا گلن نه گؤرموشلرسه، بیرسوزله اؤز فکر و سلیقه
لرینه اویغون نه وارسا، هامیسی اؤز ائدیپ منیمسه گه جهد گؤستریمیش
لر. بودورکی، تصوفون اؤزوده، منبع لری ده، منشاء و قول - بوداقلاری دا،
محصولودا، طریقت لری ده و اساس عامل سايلان آداملاری دا مختلف و رنگا
رنگ اولموشدور. حتی دئمک اولارکی، تصوف بیرنوع انسانی و عموم بشری سجه
داشیمیش، شرقین، غربین، شمالین و جنوبون مختلف تفکر، دوشونجه، اینام،
دب، عنعنه، مدنیت و فلسفه لری نین بیرنوع سنتزی، ترکیبی و محصولو کیمی
اولموشدور. ونون اساس و مترقی قولونون فعالیتی ده مخالفتچی سجه ده
اولوب، داشما مرتجع و گئریده قالیمیش - قایدا قانونلارا و یاراماز
بدعت لره قارشى فعالیت گؤسته رن مرکب جهتلی و عنادلی بیر طریقت کیمی
حرکت ائتمیشدیر. و جلوه له نمیشدیر.

عمومیتله تام قطعیتله دئمک اولارکی، تصوف اساس اعتباری ایله مخا -
لفتچی جریان دیر. ونون اساس منبع لری عموم بشری سجه ده اولوب قدیم
دنیا نین بیرچوخ مدنی خالقلار و اولکه لری نین الده ائتدیگی ناطلیت لر -
یندن بخصوص ذهنی و فلسفی دنیا گؤروشلریندن تاثیرله نمیش و هر طرفلی
بهره له نمیشدی.

مخس بو باغیمدان تصوف اسلامدان باشقا اساس اشاعیداکی منبع لردن
غیدالانمیش و فایدا لانمیشدی :

۱ - بودائی - هند منبع لری	۲ - یهودی منبع لری
۳ - روم و یونان منبع لری	۴ - مسیحی منبع لری
۵ - ایران منبع لری	۶ - یحیی افلاطونچو (نحو پلوتونیزم)
- فلسفی منبع لری و سیره .

بودائی - هند منبعلری
بودیسم و موفیسم

تصوف هندوستان و بودائی عقیده و
تفکروندن دوغموشدور، دین لرین ملا-
ظه لری ایله تمامایله راغیلاشما-
دا، بونونلا راغیلاشمالی بیق کی.

اسلام تصوفو بیر جوخ شئی لرینی هند و بودائی فکر و مراسم، آیین و
عنمه لریندن گوتورموشدور، هله اسلامیتدن مین ایل اول اورتا آسیا نین
بلخ و بخارا شهرلرینده و بیرسیرا قدیم باشقا مدنیت مرکز و اوجاقلار-
یندا بودائی مذهبی یاییلمیش و او یئرلرده جوخلو بودائی صومعه لری
بریا ائدیلمیشدیر. بودیسمین فنا اولماق مسئله سی و صونرالار موفیسم -
ین فنا فی الله مسئله سی ایله بیرگه سس له شمش دیر. تصوف بو مسئله نی
سوز صوزکی، بودیسم دن اخذ و اقتباس ائتمیشدیر. هئج ده تعادفی دگیل
دهرکی، هجری قمری بیرینجی یوز ایللیک ده بلخ شهری تصوف اوجاقلار-
یندان بیر اولاراق فنا فی الله عقیده سی نین اساس مرکز لریندن بیرینه
چئوریلیمیشدیر. بیر قدر صونرا بو عقیده نی بایزید بسطافی، ابوسعید ابوا-
لخیر و باشقالاری دا تطبیق ائتمگه باشلامیشدیر.

بودائی لره گوره هر نجه مدتدن بیر بودا یئرا وزه رینده ظاهر
اولوب، دنیا ایشلرینی نظامل سالیر، و اخت آشری اونون تعالیمینی
کهلیر و یئنی بودانین ظهور و ایله بو تعالیم یئنی دن یئنی محیط و
شرایطه او یقون یاییلماغا باشلاپیر و انسانلارین معاصر حیاتیلده او -
یغون تعلیم و قانونلار گتیریر. یئنی دن بریا و برقرار اولونور و انسان
لاری هدایت ائدیر.

تاریخده صونونجو بودانین آدی سیدها نها کوتاما *SIDDHATHA*
GOTAMA اولموشدور، او ۴۷۸ ایل میلاددان اول آنادان اولموش
و ۸۵ ایل حیات سورموشدور.

بودیسمین اساس تعلیمی ریاضت، تعفییه، ترک دنیا لیق، دنیا مقام و
شروتینه اعتنا سیرلیق اوزه رینده دیر. بودائی مذهب لره گوره شر و عذاب
دنیا دان آیریلاسی دگیل دیر. نجات آنجا ق الاهی علمده، پرهیزکارلیقدا،
دوزلوکده، یا غشی دوشونوب و یا غشی ایشلر گورمکده دیر. کیمسه اوز و نسو
شیطان، جهالت، نفس و شهوتین تهلکه ورنجیریندن خلاص ائدیرسه کمال
درجه سینه یئتیشهر. بونلاریدا آنجا ق زهد، ریاضت، ترک دنیا لیق و نهایت

{ بودا = حکیم و مرشد دئمکدیر.

فنا اولماق يولو ايله الده ائتمك اولار. بودوركي، بيرسيرا تدقيقا تچيلا-
را گوره صوفيلرده "فنا في الله"، "محو" يا "استهلاك" عقيدە سيني محض
بوديست لردن گؤتورموشلر.

بوديسم ايله صوفيسم آراسيندا بؤكمي اوخشار احوالاتلارلا ياشي
بيرسيرا عيني جەتلەردە واردير. اوجملەدن سيروسلوگ مسئلەسي واونون
بولگو و انكشاف مرحلەلري و نهايت گديب فنا يە قوشماق عقيدەسي دير.
بو ايش اوچون بوديسم دە ۸ و صوفيسم دە ۷ اوخشار مرحلە واردير.
صوفيلرين بو ۷ مرحلەسي بونلاردير:

توبە، ورع، زهد، فقر، صبر، توكل، رضا و تسليم، بئللەكي، مولانا جلال-
الدين رومي شيخ فريدالدين عطار حقيندە سؤيلەديكي شعرلرين بيريندە
بو يئددى مرحلە يە اشارە ائتميش اولور و اونو "هفت شهر عشق" آد-
لانديرير و سؤيلويور:

هفت شهر عشق را عطار گشت ما هنوز اندر خم يك كوچه ايم
بوديسم ايله صوفيسم آراسيندا كي ديگر ياخين و اوخشار جەتلەردن
بيريسي دە عقيدە، فكر، عارف و معروفون بير اولماسي موضوعودور. —
وحدت مسئلەسي بوديسمين اساس موضوعلاريندان بيرى اولدو قوكيمي صوفيسم
دە دە بئللە دير. يعنى وارليق وحدتدە دير. آيريلماز، بولونمز و پارچا -
لانماز دير. حتى اصل صوفيلرە گوره آلاهي تائيرام دشمگين ائوزوده شرک
و كفر دور، چونكي، بو او دشمك ديركي، آلاهدان باشقاسي دا واردير كي،
سن اونو تائيرسان و بو تعدد مبداء ساييلير و كفر دور.

صوفيلر ائللە جەدە املهندە خرقة گئينمەكي دە بۇدائى لردن اؤگرە
- نيبلر، ذکرو تسبیح مسئلەلري دە بوديسميدن صوفيسمە نشأت و سرایت
ائتميش دير.

صوفيسمين ان اساس مسئلە لر بىدن سايلان رياضت مسئلەسي دە بوديسم
دن اخذ و تطبيق ائديلميش دير. آنجا ق بومسئلە دە اساس فرق اورا سيندا
ديركي، بوديسم بوتون مشقت و رياضت لري اؤز نفسيي تصفيه ائتمك، شخمي
سجيه و اخلاقيني کامل لەشديرمك، اؤز باطنيسي مافلاشديرماق مقصدى ايله
تحمل ائدير. صوفي مە بو ايشلري الهى محب اوغروندا، واحده، اكلە قوشما -
قدان ائترو يا خوددؤنوب آلاها قوشماق اوچون ائللە بير، بير سؤزلەسە
بوديست ائوزونوا صلاح ائدير، صوفي ايسە "باقى بالله" اولماق ايسته يير،
آلاها قوشماقا جهد ائدير و جان آتير.

یونان و مسیحی منسجم لری

یونان فیلسوفلاری و مسیحی عارفلری-
نین تصوف و عرفان مسئله لری و اشراق
فلسفه سی حقینده ملاحظه لری؛ قید افتد-
هک کی، بودائی، هندی، مانوی عقیده لر

ایله یاناشی صوفیسم دیگر طرفدن یونان و روم و صونرا دا عمومیت لسه
مسیحیت تعلیم لریندن ده تاثیر له نمیشدیر. ادریه یا گنوستی سیسم
Gnosticisme فلسفی جریان آدلانان، شرق له، یونان، مسیحی
فلسفی گوروشلریندن یارانان دنیا گورو شو، میلادی بیرینجی یوزایللیک
ده تکمیل له شمیش، فرمادا کلیسا طرفیندن بیه له نیب مسیحی فلسفه
سینه چوریلیمیش بیر فلسفه اولموشدور.

بورادا اساس مسئله بودورکی، انسان کامل معرفته یشتیشه بیلر.
بوتون جتینلیک لر، غالب گله ره ک بورتبه یه جاتدیقا او حیات و کاه
ثباتین فوقونه یوکسلر، بونظریه طرفدارلارینا ادریون (گنوستیک) و
فلسفه لرینه ادریه (گنوستی سیسم) دئیلمیشدیر. گنوس سوزو یونان سوزو
دور، بیلرم، درک ائدیرم دئمکدیر.

اونلارین اساس مدعالاری آشا قیدا کی لاردان عمارتدیر:

- ۱- تانری ازلی و ابدی دیر باشلانقچی و صونو یوخدور.
- ۲- تانری نین کمالی خیال، دوشونجه و گمان دایره سیندن خارج دیر.
- ۳- تانری آنحاق خیر میداشی دیر.
- ۴- ماده مستقیما خیر واسطه سی اولاسیلمز، ائوزو ائوزلوگونده توره ده
سیلمز، ماده نی خیر واسطه سینجه جئویره ن دیگر عامل لر واردیر... (بوهمان
ریاضت روح و تصفیه، جسم مسئله سی دیر).
- ۵- ماده، شره مثیل گؤسته رن، روح ایسه الهی قوه اولاراق خیر توره دن
دیر، بودورکی، اونلارین آراسیندا ابدی ضدیت، ووروشما و چار بیشما حکم
سورمه لی دیر. آنحاق نهایت خیر شره غالب گلمه لی دیر.
- ۶- روح بالئیزا و دنیا دا آلاها قووشا سی دیر. آنحاق بعضا ریاضت خله
و تصفیه واسطه سیله بودنیادا دا قووشا بیلر.
- ادریه دنیا گورو شونون ده اساس عقیده سی ثنویت (دواخیم) دیر.
یعنی خیر و شر، مده لر، اساسیندا گؤتورولور، نور و ظلمت، روح و ماده،
بیم و یا خشی و سوکیمی ایکی لیک لر، قائل دیرلر.

ثنویت مسئله‌سی اساس اعتباری‌ایله هند، ایران، بابل فلسفی تفکر-
نون، بودا، زردشت، مانئی عقیده‌لری نین، ائله‌جه‌ده مسیحی مسیحی تفکر
نون مشترک تظا هرودور. مثلا زردشت و مانئی گوروشرینده ثنویت هر مزه
(آهورا مزدا) و اهرمن شکیلینده جلوه‌لنمیش، خیر و شر مسئله‌سی اساس
گوتورولموش، نور و ظلمت مسئله‌سی مهم یئر توشموشدور.

هله اسلامیتدن چوخ قاباق عرفانی

تفکره علی‌الخصوص وحدت وجود فلسفی

یهودی منبع لری

جریان‌ی یهودی دینی و دنیا گوروئونده

اؤز عکسینی تاپمیشدیر، "کتاب المقدسین" "حجمینه داخل اولان موسی(ع)
نین توراتیندا بیر چوخ یئرده انسانین بدنینه الهی روحون داخل
اولماسی و انسان روحون الهی روحون بیر حصه‌سی اولماسی آیدین قلمه
آلینمیشدیر. عمومینله تورات کتابیندا عارفانه ملاحظه‌لره کفایت قدر
یئر وئرilmیشدیر.

مثلا بیز "کتاب المقدسین" ۸۲۸ نجی صحیفه سینده ایام کتابی‌نین
ایکنجی کتابی بؤلمه سینده اوخویوروق: "آیه ۱" "...اوندآ آلاهیمن
روحو عودیدین اوغلو عزرا یاها بدنینه اوفوررولدو، و آسایا نینسا
کلیب سؤیله‌دی: " - ای آسا و بوتون یهود و بنیامین قبیله‌سی منی دینله
- سه نیز آلاهی سیزینله اولاجاقدیر، سیزده هرواخت اونو آختارسانیز
تا پا بیله‌جک سینیز..."

گوروورسونوز بورا دا روح وحدتی واردیر، یعنی توراتین آیه‌سینده
اساسا انسانین روحو آلاهی روحون بیر حصه‌سی دیر، عین روح دوروا حد
دیر، دئمهللی اوندان آیرilmیش و اونا قووشاسی دیر.

ائله‌جه‌ده "کتاب مقدسین" ۱۵۰۹ نجی صحیفه سینده "حزقیل کتابی"
بؤلمه سینده اوخویوروق: "آیه ۳۷" "...الله او صوموک لره بئله‌بویو-
رور: "ایندی من سیزین ایچهرنیزه بیر روح اوفورورم کی، دیریله‌سینز،
سیزه دامار، ات و دری ده باغیشلارام تاکی دیریلیب یاشا ما قابا شلیما-
سینیز، اوندآ منیم الله لیقیمایا ایمان گتیره‌سینیز..."

یا خود همین کتابین یوئیل بؤلمه‌سی‌نین ایکینجی فطی‌نین ۱۵۸۷
نجی صحیفه سینده یازیلیر: "آیه ۲۸" "...صونرا الله اولاجاقدیر
کی، اؤز روحو و بوتون انسانلارا نثار ائده‌جکم..."

تانیسمیش یهودی فیلسوفو فیلون میلادین بیرینجی یوزایللیک ایل
 لرینده "تورات" کتابینا تفسیر یازیب، اونا شرح لر و ایضا حلا رتیر
 - میشدیر. بورا دا روحون منشائی، ا و نون الهی روحدان آیریلما سی،
 صور ا دا روحون اصلینه قووشما سی، واحدین کله بیرله شمه سی و قویدوقو
 بیرسیرا دیگر بوکیمی وحدت وجود سجه لی مسئله لر دقتی جلب ائدییر.
 فیلونون دا گوردوگو ایش لرو سؤیله دیگی ملاحظه لر، عینا صوفی لارین
 اساس مدعالارینا و اونلارین قرآنا ائتدیک لری عارفانه تفسیرلره
 اوخشاییر وحدت وجود مسئله سی، واحدین کله قووشما سی اولما سی و دیگر
 بوکیمی مسئله لرله سس له شیروهم آهنگ اولورکی، وحتی بونلاری بیر-بیر
 لری ایله مقایسه ده ائتمک اولار. دئمه لی عارفانه و صوفیانه طریقتین
 ایلکین منبع لریندن بیر کیمی توراتی دا حساب ائتمک اولار.

فیلونون اوزونه گلدیکده اساسا بو عالم طریقت باشچی سی کیمی
 تانیسمیشدیر، ا و نون دنیا گوروشونون اساسینی تشکیل ائدن بوملاحظه -
 دیر: "الله بیردیر و مجرد قوه دیر. ا و نون بیرینجی مخلوقو (صادر
 ائتدیگی شئی) کلمه (سؤز) دیر. کلمه (سؤز) ده آله ایله عالم آراسیندا
 واسطه دیر کلمه (سؤز) ون دوغان روح عالمین روحودور. ....

فیلون تورات اوچون بیرسیرا رمز لره ده قائل اولموشدور، ا و آدمی
 عقله، حیوانی حسه و ایلاتی لذته اوخشاتمیشدیر. توراتین بوتون مندرجه
 و مضموتوندا نفسین آلاها طرف سئیرین دن عبارت اولدوقو سؤیله -
 نیلمیشدیر و سایره (۱) ....

---

۱ - بیز یهودی فیلونون بوکیمی ملاحظه لری نین فورمالاشمیش و تکمیل
 له شمیش شکلینی کله جک صحیفه لرده "یثنی افلاطونجی" فلسفه نین ایضا حیندا
 تحلیل ائده جه پیک .

حضرت مسیح دینی کتابی اولان انجیل
ده رهبانیت، تسلیم چی لیک و ترک
دنیا لیک فکری دیگر دینی کتابلاردان
داها گئیش، داها چوخ وقوتلی دیر

"سنه بیر سیله وورسالار او بیری اوزونو ده توت قوی وورسونلار"
شعارینی آنجا ق عیسویت تعالیمینده گورمک اولار. فقط انجیل ده درج
اولماسی ممکن دور، یا خود حواری لری نین "آق گئیملی اولمالی دیرکی،
بو اوزوده مقاومت سیزلیک و تسلیم چی لیک علامتی دیر. دشمنک بومذهبین
دنیا گورشو حدیندن آرتیق عارفانه و زاهدانه دیر. محض تسلیم چی لیک دیر.
حادثه لرله باریشماق، ظلمه و تاج و زه قاتلاشماقدیر، گوجه و زوراکیلیقا باش
اگیب، تابع اولماقدیر. بیرسوزله ترک سیلاح اولماقدیر. حالبوکی، اسلام
مبارزه لر، دئیوشلر و غزوه لردینی و تسلیم اولماق، حق و حقیقتدن اوترو
شهادته قدر فداکارلیق ائتمک و جهادامری و ثریل دیکده کوتله وی آیاقا
لماق، دینی، مذهبی و آئینی مدافعه ائتمک دیر. ها میلیق سفربرلیک
دینی دیر...

دئمه لی اسلامیتدن هله چوخ - چوخ قاباق عارفانه لیک باشقا افاده
ایله بیان ائتمک تسلیم چی لیک مسیحی دینینده درین کؤک سالیمیش،
قول بوداغ آچمیش دیر. بودینین تعالیمینده اساسا مرتاضلار، توبه چی لرو
تارک دنیا لار دیگر دین و مذهب لره گوره داها چوخ اولموش دور. اونلا -
رین تفکر طرزی، یاشایش و داورانیشلاری باره ده چوخلویا زیلی و شفا هسی
سندلر و روایت لر الده دیر. علی الخصوص ریاضت نامینا قابا یون پالتا
- را بورونمک داها هامیدان آرتیق مسیحی مرتاضلاری آراسیندا دبا و -
لموش دورکی، صونرالار اسلامیتده ده صوفی طریقت و فرقه سی نین مرتاضلار -
ینا خاص اولموش دور. دئمه لی قابا یون پالتارلار یاخین و اورتا شرق
صوفی و طریقت چی لرینه محض مسیحی مرتاضلاریندان اخذ ائدیپ قالان
بیر یادگار دیر.

بو پالتار هله اسلامیتدن قاباق "ثیاب الرهبانی" (راهب لر گئیمی)
آدلانیرمیش، ریاضت و ترک دنیا لیک مسئله سی مسیحی مرتاضلاری نین آرا -
سیندا او اندازه افراطا مثیل ائتمیش دیرکی، بعضی مسیحی مرتاضلاری
اوزلرینی اختا ائتمک له دنیا نین لذت لریندن محروم اولماق "شرفینه"
نایل اولورموشلار (باغ: هجویرین "کشف المحجوب" ص ۲۶۴)

اسلامین ظهوروندا ن صونرا اراضی اعتباری ایله قونشو اولدوقلارینا گوره مسلمانلار ایستر- ایسته مز سوریه، عراق، مصر و باشقا یئرلرده مسیحی لرله تعاس تا پمیش لار، بیرنوع متقابل علاقه و تاثیر یار انمیشدی. مسیحی لرین رهبانیت و ترک دنیالیق وردیشی، ریاضت عادتلی مسلمان صوفیلر ده گشت- گنده اؤز منفی تاثیرینی باغیشلامیشدی. صوفیلر تارک دنیالاردان بیرسیرا ریاضت درس لری آلمیش، بیلره رک یا بیلمز دن اونلا- ری تقلید ائتمیش اولورلار. بئله کی، تدریجا انجیل ده کی احکام لار مرتاض- لار، زاهدلر و صوفی لرین ده ذهنینه ده چؤکوب، بئین لرینه ایز سالیب اوره ک لرینه یثریب، تاثیر بوراخمیشدی. اورا یا قدر کی، جنید بغدادی نین معاصری اولوب ایلک صوفی یا زیچیلاریندا ن بیر کییمی تانیتمیش حارث محاسبی نین یا زیلاری انجیل دن اخذا ولوب، گؤتورولموش بیر یغیم افاده و ملاحظه لرین توپلوسونا چئوریلدی (۱). مشهور طریقت باشچیس شیخ فریدالدین عطار اؤزونون مشهور "تذکره الاولیاء" اثرینده محاسبی نین بو کییمی اقتباسلاریندا ن نمونه لر گؤسته رمیشدیر و اونلارین انجیلدن اقتباس اولونماسینی اثبات ائتمیشدیر. مثاللار کئچه رک نمونه لر- گؤسته رک :

انجیلین بئشینجی بابیندا (فصل) دئیلیر :- دفعه لرله ائشیدیب سنینیز کی، دئییلر :- یا لان آند ایچمه بلکه آنجا ق الله رضا سینا دوز آن دا یج. من دئییرم : هئج آند ایچمه ایسته ر یا لان، ایسته ر سه دوغرو... محاسبی آند ایچیب، ایچمه مک حقیقته سؤیلویور :- طریقت صاحبینه یا راشان بیرینجی خلعت بودور کی، نه دور، نه ده یا لان آند ایچمه سن، بیله رک دن یا بیلمز دن آند ایچمه سن...

انجیل ده اوخویوروق :- "... ائشیدیب سنینیز کی، سؤیلیمیشلر، قونشو - نوزا محبت ائدین، دشمنیزه عداوت بسله یین، من سیزه سؤیلویورم، اؤز دشمنلرینیزه ده محبت بسله یین. سیزه لعنت گؤنده ر نلره برکت و رحمت دیله یین. سیزه نفرت ائده نلره بئله احسان و محبت ائدین، سیزه سؤیوش و یریب، ظلم ائده نلره خیر دعا گؤنده رین، تا گؤیده کی مقدس آتانیسن یا رارلی اولادلاری اولاسنیز، چونکی گونش اؤز شعا لارینی پیسه ده یاخشیا دا عینی ایله نثار ائدیر، یا غیش اؤز رحمتینی عادل و ظالمه برابر بخش ائدیر."

(۱) ابن جوزی . تلخیص ابلیس ص ۱۷۷

حارث محاسبی بو تعلیمدن اقتباس ائده رک عینا همین ملاحظه‌نی ائوز دیلی ایله تکرار ائدیر و طریقت ایزله‌یجی سینه یوخاریداکی مضمونو ائوز سؤزلری ایله تاپشیریر و تاکید ائدیر.

انجیل ده اوخویوروق: "اَشیدیب سینیزکی، سؤیلویوب لر زنا ائتمه - یین، من سیزه سؤیله‌ییرم سیز اگر بیر قادینا فقط شهوت گوزو ایله باخسانیز بئله، ائله زنا ائتمیش کیمی سینیز، اگر صادق گوزونوز خطا - یا مرتکب اولوب دورسا، اونو چاخاریب آتین اونا گوره کی، یاخشی اولاردی سیزین وجودونوز ناقص، گوزونوز کور اولسون آنجاق جهنم اودونا یانما سنینز."

محاسبی اثرینده کی یئددینجی تاپشیریق بودور: "معصیته قصدا ائتمه - یین نه ظاهرده، نه ده باطن ده، بوتون بدن عضولرنیزی هر جور گناهان قورویون تا جهنم اودونا یانما سنینز" و الخ.

مسیحی رهبانلاری و نساک لاری (زاهدلری) حیوانلاردان توره نمیش خوره ک لری یئمکدن امتناع ائدیب، آنجاق اوت، علف، میوه، یئرکوکسوو دیگر بیتگی و گویلردن غیدالانیرلارمیش، بوعادتلی ده بیر قدر صومرا بیرپارا مسلمان صوفیلری مسیحی رهبانلاریندان اخذ ائدیب ائوز آرالار - پندا دبا ائتمیش لر.

ذکر و توکل مسئله سی ده مسیحیت دن باشلانیب صوفیلر طرفیندن ائوز شدت نقطه سینه یئتیشمیش دیر. (۱) حتی اوقدر صوفیلر بوباره ده افراطا واریب اعتدال حدینی آشمیشلارکی، آلاها توکل حقینده بئله بیر تعلیم یا بیرمیشلار، مؤمن آلاهیین قارشیسیندا میت فسال الینده اولدو توکیمی اولمالی دیر، یعنی ائوزونون هئچ بیر اراده، تمنا، ایستک و آرزو سوا ولما - لی دیر. دیگر بیر تعلیم ده دخیلییرکی، صوفی اولان شخص بوتون مادی نعمت لر و دنیوی علاقه لردن ائوزونو محروم ائتمه لی دیر. مال - دولتی، وار - یوخو ترک ائتمه لی دیر، آنجاق بئله اولدو قدا و بوزامان اصل فقررتبه سینه یئتیشه بیلر. دیگر افاده ایله صوفی گرهک همین لحظه نین آدمی اولسون، کئچمیش و گله جکده گوزو اولمالی دیر، اونا بئله نیلن نفرت یا محبتته اعتناسیز و بی تفاوت اولمالی دیر.

بوتون بونلار بیرداها ثبوت ائدییرکی مسیحی دینی، مسیحی قایناقلار - ری، مسیحی راهب و مرتاضلاری لاپ اسلامیتین باشلانقیج دؤوروندن مسلمان

صوفیلرینه جدی وکوکلو تاثیر بوراخیب، اونلارا بیرسهر اوزمادت و وردشلیرینی، مراسم و عئنه لرینی تلقین ائتمیشلر. بونلاردان ان مهم ساییلان و سونرالار تصوفده الہی عشق آدلانان موضوعون اوزوده مسیحتدن آلینما بیرموضوعدور، چونکی، الہی محبت مسیحیتین اساسینی تشکیل ائدیر. بوتون بو سؤیله دیک لریمیزده سیار راهب لرین رولو چوخ مهم اولموشدور. خصوصاً سوریه نسطوری لری نین رولو وتأثیر مسلمان صوفی لرینه کلیسانین اوزوندن داها قوتلی اولموشدور و بعضی صوفی لرین صومعه و خانقاهلاردا مسکن سالمالاریدا محض مسیحی راهب لری نیسن تقلیدی سایلا بیلر.

آردی وار .

«آغیر ایللرین قمرکاری» غنی قافاز

شامرسونمزین اوستادشهریارین "حیدربابا یاسلام" اثرینه یاردیغی نظیره سینده ده بیز عینی مرامی و مقصدی گؤروروک . کتابین "پول"، "نام"، "قیش گنجه لری" و "بایرام خاطره لری" فصل لرینده شاعر خلق معیشتینین ائتنوگرافیک تصویرلری (۱) آرخاسیندا خلقین یاشادیغی مصیبتلری، آجینا جاقلی گونلری قلمه ائلمیشدیر. بوشعرلرده اورهک پار-چالایان لوحه لرله قارشیلاییر، اوز آنادیلینده یازماق بیریا ناقالسین دانیشماق حقوقوندان بئله محروم ائدیلمیش بؤیوک بیر خلقین تاریخی فاجعه سی ایله تانیش اولوروق .

ایندی بوتون بومصیبتلر ارتیق آرخا دا قالمیشدیر. ایندی جنوب آذربایجاندا آنادیلینده غزئت (روزنامه) و ژورناللار نشر اولونور. بیر سؤزله ایندی خلق اوز آنادیلینده دیل آچماغا، اوز ملی کؤکو اوستونده بیریمه که باشلامیشدیر. من بویولدا قان قارداشلاریمما اوغورلو سفر وداها آیدین، داها ایشیقلی بیر سمر، قلم یولداشیم سونمز، ایسه "آغیر ایللر" دن خوشبخت ایللره کئچمه گی آرزو ائدیره م .

غلام محمدلی ۸۵ یاشیندا

آذربایجانین بؤیوک ادبیات شناس و محققى غلام محمدلی معلمین ۸۵ یاشینا چاتماسی مناسبتیله "ادبیات و اینجه صنعت" غزشتینین ۱۹۸۲/۴/۲۲ تاریخلی مایی سیندا معلمین شکلی ایله بیرلیکده، اوچ یازی چیخمیشدیر. بویا زیلارین بیرینجی سی آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین اداره هیشتی طرفیندن یازیلیمیش، ایکینجی سی پروف سورعباس زمانوف، و اوچونجوسو ایلچین طرفیندن یازیلیمیشدیر. هراوچ یازی دا معلمین یارادیجیلیق حیاتی و اثرلری قید ائدیلمیش و بیاشاری آرزو ائدیلمیشدیر.

غلام محمدلی اصلا جنوبی آذربایجانلی دیر و بیرمدت ده تبریزده قالیمیش و ادبی چالیشمالارینا دوام ائتمیشدیر.

اونون فولکلور نمونه لری، فدائی، حیران خانم، معجز، میرزه جلیسل، عربلی سنکی، ج. زینالوف و شریفزاده و هابشله تاتر تاریخیمیز حقیقته آپاردیغی آختاریشلاری و اثرلری آذربایجان تاتر و ادبیاتیله علاقه دار اولان عالم وادیبلر اوچون ان قیمتلی قایناقلاری تشکیل ائتمکده دیر.

حرمتلی غلام معلمی اوره کدن تبریک ائده رکن اوزون ایللر ساغ و اسن یاشا ماغینی دیله بیریک.

وارلیق

"آغیرایللر" بن نغمه کاری (۱)

آذربایجان سسلر

جنوبی آذربایجانین یشتگین شاعرلریندن کریم مشروطه چی (سؤنمز) یمن تبریزده نشر ائدیلم "آغیرایللر" کتابینی اوخودوم. ایراندان باش وئرن اسلام انقلابی، اونون تلاطم لری، انقلابدان اول کی و صونراکی ایللر، گوزلری، مین قارشى سیندا جانلاندی .

منیم اوغلو اسفندیار، ایران انقلابی عرفه سینده، ایکی ایل اهواز و مشهد شهرلرینده ترجمه چی ایشله میش، انقلابدان صونرا باکی قایتمیشدی . او، انقلاب عرفه سینده ایران خلقی نین کچیردیگی هیجانلاری، اونلارینا حواله روحیه سینی یاغیندان مشاهده ائتمیش و گوردوکلرینی تفصیلاتی ایله منیمه دانیشمیشدی . اوغلو مون صحبتلری آزادلیق یولوندا دؤگوشن شهید اولان قارداشلاریمین مبارزه روحو، دؤنمز اراده سی و غلبه آرزولاری حقینده کی تصورلریمی داها دا گئنیشلندیرمیشدی . ک . م . سؤنمزین شعرلرینی اوخودوقجا اوغلو مون دئدیکلری بیر-بیر یادیما دوشور، او دهشتلی ایللرین مصیبتلرینه یئنی دن قاییدیرام . "مقدمه یئرینه" آدلی ایلك شعر، حقیقتاً کتابین مقدمه سی دیر . بوشعرله ، شاعرا و خوجوسونو ، گله چک ده تانیش ائده جگی "آغیرایللر" ین مصیبتلرینه حاضرلادیر .

شاعر دمک ایسته بیرکی، کتابیمین اؤن سؤزو استبداد دؤورونده خلقیمین ایللرله آخیتدیغی گوز یا شلاردیر . بو گوزیا شلارینین قایناغی ، اونلارین سبب کاری — شاهلیق اصول — اداره سی ، ظلم اوزه رینده قورولموش بیر جمعیت همین گوزیا شلاری سله دؤنوب ، نهایت ، "سؤکدو ظلم ائوی نین بونووره سینی" (تاریخین سسی) .

پهلوی خاندانی دؤورونده مین جور عذاب و اذیتلره قاتلاشان شاعر "تاریخین سسی" شعرینده خلقی سروقت اولماغا ، اجتماعی-سیاسی حادثه لره آییق گوزله باخماغا ، اگرینی دوزدن سچمه گه چاغیریر . زامانین آغارینی چایین آغارینا بنزهدن شاعر گؤسته ریرکی، بو آخارا بعضا چیرکاب تۆکوب "اونون پاک سویونو بولاندیرانلار" داتا پیلیر . اودورکی، بو چیرکابی بوللور سودان "خلق

آزادلىق حرکاتىندان "آيرماغى با جارماق لازم دیر،" آمان دیر دوستو، دشمندن آيرين!" دئییه فریاد قوپاران شاعر گله جگه امید گوزوايله باخير، "بوچا بين آينا تک دورو سويوندا - آيدین گله جگین عکسی گورونور" نتیجه سینه گلیر، چونکی ظلم ائوینی زامانین اؤز طلبی و تاربخین اوزقانلار لاری محو ائدیر، چونکی تاریخین حکمو قارشى سیندا هئچ بیر ظلم سلطنتی آخیره قدهر دوروش گتیره بیلمز.

"آچیل سحر" شعرینده شاعر تورک انقلابچی شاعری ناظم حکمتین مشهور "من یا نما سام، سن یا نما سان، بیز یا نما ساق نئجه چیخار قارانیقلار، آیدین - لیغا؟" مصراعلاریندان استفاده ایله خلقی وطن اودونا یا نماغا سسله ییر، وگوسته ریرکی، دان بشری یا لنیز قلبیمیزده کی اوددان ایشیق آلیب شفقده نه بیلر، سحرین آچیلما سی اوچون گونش بیزیم قلبیمیزده آلیشیپ یانسان آرزولاردان دوغمالی دیر.

شاعرین گلدیگی نتیجه تما میله دوغرو دور، چونکی تاریخ بویو آزادلىق هئچ بیر خلقه هدییه کیمی تقدیم اولونما میشدیر، هر خلق آزادلىغی اوزجانی، اوزقانی حسابینا قازانیر، تاریخین بو قانونو بوتون خلقلرا وچون بیر اؤرنک دیر (۱) بونا گوره ده همین شعرینده شاعر، خلقی ولاراق بؤیوک صابرين "آغلادیقجا کیشی بی غیرت اولور" مصراسینا سس وئره رک "آغلاماقدان بیرکس - تاپما میشدی چاره" دئییر، بوفکر شاعرین کتابدا توپلانا بوتون شعرلرینین اساس غایه سی، باش موتیوی دیر، (۲) "انقلاب" و "آذربایجان" کیمی شعرلرینده ایسه شاعر کئچمیشه باش وورور، آزادلىق یولوندا قیلینج چالغیش ملی قهرمانلاری یادا سالیر، بابالارین عمری یولونو اوزونه و اوزو کیمی مینلرله وطن مجاهدینسه اؤرنک قبول ائدیر.

بئله لیكله بیز عصریمیزین قاباقچیل فکرلری ایله سسله شن، حادثه لرده ن دوزگون نتیجه چیخارابیلىن، آغی قارادان سچن، خلقی حق یولونا سسله بین بیر شاعره راستلا شیریق، بوشاعریا لنیزه ۲ نجی عصرده استبدادا قارشى دفعه لرله باش قالدیرمیش، بؤیوک انقلاب مکتبی کئچمیش بیر خلقین مبارزه عنعنه سیندن درس آلمیش، خلقین قلبی ایله دویوب، عقلی ایله دوشونن، قلمین خلقین سعادتی یولوندا چالان وطنداش - منعتکار دیر.

معلوم بیر حقیقت دیرکی، خلقدن، اونون مبارزه سیندن، دویغور دوشونجه - لریندن آیری ادبیات یوخدور و اولاد ایلمز، ادبیات خلقین ایستک و آرزو -

لاری نین ترجمانی چئوریلدیگی زامان اصل، بویوک ادبیات اولاییلر.
 حاضردا، جنوبی آذربایجاندا یازیب یارادان ادیبلرین هامیسی بویوک
 حقیقتی دریندن باشا دوشموش، قلملرینی حقیقتاً سونگویه چئویرمیش
 وطنین منافعی کیشیگینده دایانمیشلار.

بیرنچیه گون اول اوستاد شهریار لایکینجی تلفون صحبتیمیزده، او،
 شاه اصول اداره سی زامانی چکدیکلری بویوک محرومیتلردن دانیشاراق قید
 ائتدی کی، ادبیات اوندادا سوسامیشدی، دولایی یوللارلا اوز سؤزونو
 دئییردی. حقیقتاً شاه استمدادی نین ان دهشتلی ایللرینده "ســـــــــــــــهند"
 موضوعو فولکلوردان گؤتوردوگو "سازیمین سوزو" پوئما - داستانی
 یازدی. بواثرده دده قورقود موتیویتدن استفادهدن شاعر اوچون
 فولکلور یالیز بیر واسطه ایدی. او، بوندان استفادده ایله اورهک سوز-
 لرینی دشمیش، ظلمه، عدالت سیزلیگه اوز اعتراضینی بیلدیرمیشدیر. "سی"
 اقله جهده سؤنمزین انقلابدان اول یازدیغی "قاراقوش"، "ایتین وفا"
 کیمی آللقوریک (۱) شعرلری شاه ظلمونه قارش یازیلیمیش قیمتلی اثرلر دیر.
 بواثرلرده شاعر اوز فکرلرینی آللقوریک اوبرازلارین (۲) واسطه سیله
 افاده ائتمیشدیر.

وقتیه قوزولاری، تویوق - جوجه لری پارچالایان، اوزوندن ضعیفلره
 ظلم ائدن قاراقوش عادی بیر اوچو گوله سیله معاولور. دونن عالمه
 میدان اوخویان قاراقوش، ایندی اشو بزه گینه چئوریلیب دیواردان آسلیر.
 دونن ضعیفلره غنیم کیلن، بوگون جانسیز بیر اکسهناتا (۳) چئوریلیر.
 بونولا شاعر استبداد دؤورونده قیلینجی نین دالیدا کین ساواکچیلار،
 رتبه صاحب لرینه عبرت درسی وئیریر.

بوتون خلقلرین تاریخینده ان دهشتلی ظلمون وحق سیزلیگین دؤوران
 سوردوگو زامانلاردا بئله قلم صاحب لری مختلف ادبی واسطه لردن استفادده
 ائده رک اوز سؤزلرینی دشمیش، خلقه گله جک مبارزه یوللارینی گؤستریمیشلر.
 باخ بودور ادبیاتین گوجو و غایه سی. بوگون شعرلری ایله تانیش اولدو-
 غوموز سؤنمزده اوزوندن اول کی قدرتلی صنعتکارلارین قلم تجربه سینده ن
 استفادده ائده رک آغیزلارا قفل آسیلدیغی بیر دؤورده ده اورهک سؤزونو
 دئمگی با جارمیشدیر.

یا زیمیزا کؤچورن:

ع. منظوری خا منه

ابوالقاسم حسین زاده نین

توپلادیغی

~~~~~

آذربایجان خلق ادبیاتی نین پارلاق بیرقولو اولان آتالار سوز
لری عصرلردن بری خلق طرفیندن یارانمیش معنالی و حکمتلی سوزلردیر.
بونلار خلق طرفیندن سویله ندیگی ایچون خلق دیلینده آری و خالص
تورکی سوزلری دیر. آشاغیدا درج ائدیلمن آتالار سوزلری بونلارین گؤزل
نمونه لری دیر، بوندان صونرا درگی (مجله) میزین هر صایی سیندا
بیر سیرا آتالار سوزو درج ائدیله جکدیر .

~~~~~ یورد دان چیخیلسان دا ، ائل دن چیخما .

~~~~~ ائل ایگیدلری ایله تانیسار .

~~~~~ ائل ایچینده اول ، ائل ایچینده اول .

~~~~~ ائل یومروغونو گؤرمه یین ، ائوز یومروغونو باتمان سانار .

~~~~~ ائلی اولمایانین ، دیلی ده اولماساز .

~~~~~ ائل آراسیندا ، ایت قولاغی کسمزله .

~~~~~ پالازا بورون ، ائلینن سورون .

~~~~~ بیرلیک اولمایان یئرده دیرلیک اولماز .

~~~~~ بیرلیک هاردا ، دیرلیک اورددا .

~~~~~ یئمگی نی یالقیز یئیهن ، یوکونو ائوزو قالدیرار .

~~~~~ یازانا باخما ، یازدیغینا باخ .

~~~~~ سوز وار ، گلر گئچهر ، سوز وار ده لر گئچهر .

~~~~~ سوز وئرمه ، وئردین یئرینه یئتیر .

~~~~~ سوز قلینجدن کسکین دیر .

~~~~~ سوز دئدیگین دمیردیر ، دوگدوکجه اوزانار .

~~~~~ سوز قوشدور ، بوراخارسان اوچار گئدهر .

~~~~~ سوز چوخ اولان یئرده ، یالان دا چوخ اولار .

~~~~~ سوزو آغزیندا بیشیر ، صونرا چیخارت .

~~~~~ سوزو چوخ اوزا دارسان دادی قاچار .

*** سۆزون بىلمەين آغيز، باشا توخماق ووردورار .
 *** سۆزون قىساسى، دگرلى اولار .
 *** سۆزون دامارى اولار، چكديكجه اوزانار .
 *** سۆزون دوغروسو دميردن گشچەر .
 *** سۆزون دوغروسونو دى ، آتى مين چاپ .
 *** سۆزون اوز يئرى وار ، دانيشانين دا اوز يئرى .
 *** آز سويله ، سوز سويله .
 *** بوش سوزله قارين دويماز .
 *** دئييلن سوز گئرى قايتماز .
 *** ائو كيميندير؟ - اوتورانين ، سوز كيميندير؟ - گونوره نين .
 *** ائلين سوزو داشى يئريدهر .
 *** ان بئيوك ايگيدليك سوزو اوزه دشكدير .
 *** يارى گور، ائوزون دانيش ، ائو يىخار آرا سوزو .
 *** ياخشى سوز ، دمير قاپى لارى آچار .
 *** يولداشى نين سوزونه اينان ، ائوزونونكونده دايان .
 *** كيشى اوز سوزونون آغاسى اولار .
 *** ساققاليم بوخدور ، سوزوم كئچمير .
 *** ساز اولان يئرده ، سوزو سارا وئره لر .
 *** هورويون اوزونو ، سۆزون قىساسى .
 *** دانيشيق دانانى قوردا وئره ر .
 *** دانيشماق گوموش اولسا ، دانيشماق قيزيلدير .
 *** بيلديگيندن دانيش ، بيلمەديگين سنى دارا وئره ر .
 *** بئيوك - بئيوك دانيشما ، باشيوا گلەر .
 *** دوغرو دانيشانين پاپاغى ييرتيق اولار .
 *** يئروار دانيشارلار ، يئر وار اودارلار .
 *** دئييرم ديليم يانير ، دشميرم اوره گيم .
 *** آخار سويادايانما ، هر دئييله نه اينانما .
 *** بونو ائله يه جگم دشمه ، بونو ائله ميشم دى .
 *** سويله يه نه باخما ، سويله ديگينه باخ .
 *** هامى يا ايت هورهر ، بيزه مازانداران چاققالى .

محمد خاوردی - زنگنه

آختار ورام

دستگیرم و دودی نیم. حرم دوزخ خاوردی
 عذر بر جالیده دیگر گوزومه دوزخ گوم
 کت تا با بلیورم اولطف و کرم سعدنی
 منده هم امیدخ ای صوره قالمو شرد لمر
 بی نظر قدر مندر مستکلف پهری غیب
 غم دلیر سینه می. محبت می محرم طوب
 یول ایوب. حیرت و حرا و اثرب عقربا شب
 بلیلم بهم دودی خانه می ویرانه قلیوب

نوکله نوکله گوزوم هرری طار آختار ورام
 بالعه نه باشه حکوب چشم خمار آختار ورام
 دوزخ آختار ما قیون بریکه بار آختار ورام
 منده نیرکت و لیم صحر صحر آختار ورام
 در دیر سولمه ماقا درده دجار خاوردی
 قصیم تشکلوپ سلاه فرار آختار ورام
 فرخ دیر پشیرم و سولگزار آختار ورام
 استیریم گشتنر فسر و بار آختار ورام

بالعه می دوزخ نو تور سائر درضا، خرقه سبز
 منده باخ فرخ گوزومه نقش و نگار آختار ورام

شهید عسگری میزه

ای شهید آند اولای عزیز جانووا ،
جبهه ده تۆکولن قیزیل قانووا ،
سنین او حق سئوه ن پاک وجدانوا

تا واریق ائده جک نیتین دوام
دو شمنیندن گره ک آلاق انتقام

سنیله شرافت تا پیر بو تورپاق ،
ناموسلو قانیندان بو یا نمیش آفاق
شهید لیگینله حق ظفر تا پا چاق

وطنچین جان قویان حق گوز و سنسن
اردملی* ایگیدسن، حق اوزو سنسن

سنسن اعلاسی هر شریف انسانین
اوجالتدین باشینی دوغما ایرانین
چون ایگید اوغلوسان آذربایجانین

گورجک خطر ده دیر وطن تورپاغی
ایچه ری دورتولوب هیاسیز یاغی

دۆزمه دین سنیله قوشولدو هریان
خراسان، اصفهان، بهاشا بهاش ایران
قالمیشدی داردا چون اهواز، خوزستان

سسله دین - خوزستان عزیزقا رداشیم
وفره رم یولوندا جانیملا باشیم

ای شهید سئیر ائله سن بهشت باغین
محو اولوب بوتونلوک دو شمنین، یاغین
یقین بیل بو عزیز وطن تورپاغین

دو شماندان تخر آلیب بهشت ائده ریک
یعنی نسله جنت قویوب گئده ریک

(*) اردملی = فضیلتلی ، آچاق گونوللو

قارداشین دارالادیب خصمه میدانسی
توتوب سنین کیمی اووچوندا جانی
ایگیدلیکله حیران ائدیبدنیانی

چون او دا شرفله گئیبدیر کفن ،
دوشماندان قورتولسون مقدس وطن

ای شهید دوشمانین جوخ زبون اولوب
دونیا ایچره ذلیل اولوب ، دون اولوب
پوزولوب هر زادی سرنگون اولوب

قورتولوب* دا رخووین ، جوفئیر ، هویزه
ال وئریب دیر بویوک ظفرلر بیزه

آز قالیرکی ، سینسین صدا مین بئلی
دا غیلسین بساطی ، دا غیلسین ائلی
یا نسین دا ، یا غیلسین ، هوورولسون کولی

توتدون حسین (ع) کیمی شهیدلریولون
حقله قران یولون ، پیغمبر یولون

سنه بو دنیا دا تاپانمارام تایی
قدرینه چاتانماز نه گونش نه آئی
دفسه لر گشت بیر- بیرککشانسی سایی

گزه رم هریانی توتارسام صوراق ،
هرنه لردن اوستون تک سنسن آنجاق

ج . م . : ساوالان

(*) قورتولوب = آزاد و زرها اولوب .

کۆنول دردی

*****

(اوچونجو قسمت)

- (لیلاوا) اوستونه گئتدیم، دئدیلمر * (حاج شیخ علی اصغر) یوردودی بورا (۱)
بو محلّه یه آستا قوی قئدم * قورخوروق حاج شیخ یوخودان دورا .
- ساغ اول (لیلاوا) همیشه ساغ اول * (اسدآقا) لار بیزه دوغموسان (۲)
نرّه شئرلرین پنجه لریلن * قودوز قوردلاری توتوب بوغموسان
- (چرنداب) یولی چوخ اوزاق ایدی * آما هرچوردی گئتدیم یئتیشدیم
قره آغاچ قالیر (امام زادادا) دا * (امام زادادا) ایلن گئتدیم اوپوشدوم
- (مش مدصادق خان) بئویوک مجاهد * بو محلّه ده دونیا یه گلیب (۳)
امان وئرمیب مستبدلره * کلن قولدورون جگرین دهلیب
- منیم بوردابیر باجیم وارایدی * گاهدان ائوینه قوباق گئده ردیم
منه قشققاناق، کوفته وئره ردی * من ده باجیما قوللوق ائده ردیم
- ایندی نه باجی، نه ائوی قالیر * ائله بیل اصلاً بولار یوخوموش
دئدیم آی دونیا، آخی بیر اوتان * مگر بولاردا منه چوخوموش؟
- (مارالان) اوستی ماراللار یئری * ماراللار چؤنوب نرّه شئراولوب
بوینوزلاری ایلن قودوز قوردلارین * قارنینی سؤکوب یئربه یئراولوب
- (حسین خان) کیمی (نقی خان) کیمی * نرّه شئراوغول گینه دوغ گینه (۵۴)
شئر اوغلانلارین قوچاق الیلن * تولکو لری توت گینه بوغ گینه
- (قره آغاچ) قالیر، آمانه قالماق * خیایان سؤکوب بئندین، بره سین
تمدن گلیب کولونگ الینده * هامارلیبیدی داغین دره سین
- (شگلان) اوغلی (آقا میرزه علی آقا) * دور گور شگلان نه گونه قالیب (۶)
دونن (بیوک خان) چپوچییلاری * بوگون ده شاهلار بو گونه سالیب (۷)

(باغمىشە) نى دە گىتتىم گۇرماغا * نە باغى قالير، نە دە مئشەسى
عاشق لىرىندىن خبر- اتر يىنوخ * (نە فرهاد قالير، نە دە تئشەسى) (۸)

(قوللە) باشىنا گىتتىم گزماغا * گۇزەل باغلاردان بىرآز قاليرى
بۇيۇك سىنگرىن قالان قولانىسى * مجاھىدلىرى يادا سالىرى

بىر آيدىن گىشە مشروطەچىلەر * مستىدلىرى بوردان قوغوبىلار
قىرىلىپ قاچىپ ظولوم قوشىنى * قاچمىنلىرىن توتوب بوغوبىلار

(قارى كۇرپوسى) لاپ قارىمىسان * نەلر گۇرموسىن سى دىنە گۇروم
دېشون تۇكولوب بۇورون تۇكولوب * توكون قالمىيىپ ساچىوى ھۇروم

دىنە نىچە آي سىن اوستوندەن * دوست- دشمنلرون گلىپ گىچىلەر
(ارشىد) (۹) آتلىسى دىنە نە قەدەر * آزادىخواھلار قانىن ايچىلەر

آنا گل بىر باغ، گۇر نە خبردى * (داش ماغازالار) داغىلىپ گىدىپ
اوزون ايللىرىن يوموروغى ايلن * داشلارى بوتون اوغولوب گىدىپ

خياوان گلىپ تۇكوب گىدىپىدى * (مىارىار) دان اتر قالمىيىپ
منىم بوردان بىر دوستوم وارايدى * دوستومدان خبر- اتر قالمىيىپ

(سید حمزە) نى گىتتىم گۇرماغا * (شىخ مەد) آتام يادىما دوشدى
دەلىلر كىمى قىيىتتىم، قاچدىم * ائلەبىل ھوشوم باشىمدان اوچدى

(وشوق الدولە) ساتدى وطنىسى * (انگلىس) ايلن قرارداد قويدى
چىرپىشىدى نىكىن قرارداد ايلن * (شىخ مەد) اونون گۇزۇنى اويسدى

بۇيۇك شىخ مەد كىكىن دىلى ايلن * (وشوق دولە) نىن رىشەسىن قازىپ
وشوق دولە اۇلۇب، سىن دە اۇلموسىن * گل باخاخ گۇراخ تارىخ نە يازىپ

(گىزىران) سويى گلىپ، گىچىرى * گۇزەل باغلارى گىشە سىووارىر
گىشە ردوخ اوردان، قلىان چىكردوخ * قلىان قەۋەسى ھە دە قالىر

- خیاوان اولوب (لاله) نین یولی * (رفیع ایگده لیفی) یوخ اولوب گئدیپ
 دئدییم آی مخلوق (لاله) نه اولوب * دئدییلر اودا پوزولوب گئدیپ
 (ورجی) کوچه سی هاردا قالمیسان * هر نه باخیرام گورمورم سنی
 آخر ائویمه آز قالیر گئدهم * هاردا قالمیسان ، یادا سال منی
 (میرزه علی واعظ) (۱۰) بویوک اوغللار * ادبلی سلام یئتیر بیزلردن
 دینه واعظه آیلین گورسون * گینه آقانلار گئچیب دیزلردن
 بورا هارادیر ، (گجیل قاپیسی) * بئر- بئر باخیری منیم اوزومه
 تور- توکانلاری ییخیلیب گئدیپ * گئچن گونلری گلیر گوزومه
 سلام علیکم (حوکما وار) آقا * گلیمیشم سنی یوغلایام گئدم
 باشیمی قویوب کردی لرونده * بیر- ایکی ساعات یوخلویام گئدم
 تبریزین خلقی کردیلرونده * چوره ک یئرینه یونجا یئدییلر
 آرواد- اوشاقلار آژ قالا- قالا * مستبدلره " اولماز " دئدییلر
 هر نه باخیرام سووزی گورمورم * هانی تلخونون ، هانی ریحانون
 بورا مارال تک قیزلار گلردی * هانی مارالون ، هانی جیرانون؟
 آغلادی دئدی : اوغول روزگار * هر نه واریمی الیمدن آلیب
 سووزی یئرینه دیرک اکییلر * منی تمدن بو گونه سالیب (۱۱)
 (آقا میراحمد) دن نه خبرون وار (۱۲) * ایستیرم گئدهم اوندان درس آلام
 عربی درسی اوخییم گیشه * اوستاد یانیندا نهجه گون قالام
 بویوردی اوغول ، چوخ گئز گلمیسن * مگر بیلیمسن روزگار چونوب
 گئدیپ تهرانا ، یاد کومه سینده * اونون دا حیات چراغی سونوب
 (مجید الملک) ون ماغازالاری * آباد اولوبدور ، سهران قالیری
 (شجاع دوله) نین جنایتلرین * (غلامخان) سسی یادا سالیری

- بورا (فردوسی) . مدرسه سی ایدی * ایندی داشینیپ (پاساز) یانینا
 (امیرخیزی) نین یثری گۆرسه نیر * قوربانام اونون آدی سانینا (۱۲)
 هیبت لی بۆیوک بیر مدیر ایدی * یادیمدان چیخماز اونون هیبتی
 ایندی ده گۆزوم قاباغیندادی * شه وه گۆزلی ، شسلی قامتی
 تبریزین بۆیوک ادبچی لری * هامیسی اونون شاگردی اولسوب
 آدی نین گولی سولما ییب ، سولماز * اما عمرون گوللری سولوب
 منه کیم قالدی آی قادر آلله * هرکسی دئدیم ، دئدی لر اولوب
 منه ده یوللا قزو ، قده ری * دنیا غمیلن اوره کیم دولوب
 خرداد آیی ایدی (سهند) ، باخدیم * گۆردوم آغ کورکون وورمییب بنده
 یاشیل دونونو هله گئیمییب * آغلیه - آغلیه دئدیم سهند :
 (شهریار) اوغلون مگر دئمییب * قره قیش چیخیب ، یازدا گله جاق
 سونبول گویه رییب ، لاله بیته جاق * اوردک گله جاق ، غازدا گله جاق
 هله قیش واردیر ، آغ کورکی بورون * با هاردا " یاشیلدون دا گئیه رسن (۱۴)
 بیر آزدا دوزسن قیش چیخار ، گئده ر * تورش (قورالاردان حالوایخیرسن)
 آی گۆزه ل سهند ، مگر گۆرمورسن * قیش چیخیب گئدیپ یازدا گلیب دی
 سونبول لر چیخیب لاله لر بیتیب * اوردک ده گلیب ، غازدا گلیب دی
 آغلادی دئدی : آغلاما اوغسول * یاشیل دونومی گینه گئییه ره
 قوی هله بو آغ کورکی بورونوم * بونون علتین سورا دئییه ره
 آی آنا تبریز ، سن ساغ اولاسان * دنیا دوردوقجا سن ده دوراسان
 اوغلانلاریوین پولاد الی ایلن * یا بانجی لارین بوینون بوراسان (۱۵)
 آی آنا تبریز ، آی شانلی وطن * دنیا بویو جا یاشاسن ، یاشا
 سن همیشه لیق دیری قال ، دیری * بیزیم عمروموز یفتیشیب یاشا

گۈزله (ارک) ایوی، (گۈی مجید) ایوی * قویما دشمنلر اولاری بیخا
قوو قودوزلاری قویما بو قوردلار * اوشاقلاریوین بوعازی سیخا

(حامد) م آنا، شاعر اوغلسووام * اۋز دیلیمیزده عزله یازارام
آلارام عاشیق فرهاد کولونگون * سنین عشقینده داغلار قارارام

-
- ۱ - حاج شیخ علی اصغر لیللاواشی، مشروطه نین بۋیوک خطیب لریندن .
  - ۲و۳و۴و۵ - هر دۋردنفر مجاهدلرین سردسته لریندن اب دیلر .
  - ۶ - آقا میرزه علی آقا هیئت - آخوند خراسانی نین شاگردی و مشروطه پیشوا - لریندن . جناب دکتر جواد هیئتین آتاسی .
  - ۷ - بیوک خان نصر الممالک رحیم خان چلبیانلرون اوغلی .
  - ۸ - بومصر اعین "باغمشه" ایلن رابطه سی یوخدور، تخیلی بیر موضوع دور .
  - ۹ - ارشد، استبداد سردسته لریندن و ضرامین قارداشی
  - ۱۰ - آقا میرزه علی واعظ و بجویه ای بۋیوک مشروطه خطیبی
  - ۱۱ - دیرک دن منظور برق آغا جلاری دیر . ۱۲ - سید احمد کسروی
  - ۱۳ - حاج اسماعیل امیرخیزی ستارخانین منشی سی و فردوسی مدرسه سینین مدیری
  - ۱۴ - پارانتر آراسیندا اولان عبارت لرشهریارین "سهدیه" سیندن گۈتورولوب
  - ۱۵ - یابانچی یعنی بیگانه .

با یرام گلیبدیر

قیشقیرین، های سالین گلیبدیر با یرام
اورهک لر سئوینسین، دویونسون آرام
ال چالین، اوینا بین، بیغیشین هامی!
سرين دستارخانی^(۱)، یاندیرین شامی!
بزه بین سفره نی، گول له، چیچک له
دولدورون میوه آیله، دوزلا، چورهک له
گندهک پیشوازینا بو تازه ایلین
دینله یک^(۲) رزوسین بودوغما ائلیسن:
خلق آزاد، سوز آزاد، دیل آزاد اولسون
یوردوموز سئوگیله، امیدله دولسون
۲/ قروردین ۶۱/

یا زین آستانیندا باش اندیرهک!

با هار گلدی چیخارت اورهکدن غمی
دئوریلسین^(۳) لوغالیق، ریا عالمی
قوی انسین آتیندا ن بوشانلی با یرام
گیرسین اودا^(۴) میزا نفسی آرام
اونون آستانیندا بیز باش اندیرهک
سئوگیلی با هارا خوش گلدین دئییهک
اسسین روحیمیزه سرین کولک لر
آچسین با غچا میزدا، گول لر، چیچک لر
رد اولسون قاپیدان بورانلار، قیشلار
یا زین صفاسینی اقل لر آقیشلار:
گونشه، چیچکه، گوله عشق اولسون
دنیا میز سئوگیله، باریش^(۵) لا دولسون

---

(۱) دستارخان = سفره . (۲) دینله یک = قولاق آساق (۳) دئوریلک = شرنگون
اولماق (۴) اودا = اوطاق، ائو . (۵) باریش = صلح .

قالمیش

~~~~~

گل ای جانان، بچہ ایلدیر منیم یولدا گوزوم قالمیش
 بو طوفانلی اورہ کدہ نغمہ لر، چوخلو سوزوم قالمیش
 یئنیرباد۔ صبا! جانانیم سن عرض حالیمدن
 دئی کی حسرت قالان جانان دگیل، اوردان اوزوم قالمیش
 گوزوم قالمیش یولوندا، بیربئلہ هجران اولار سؤیلہ ؟
 باھارین حسرتیندہ لاله، سوسن، نرگیزیم قالمیش
 چکیل هجران، گندیب رد اول!، گوروشمک ایستہ ییرکونلوم
 منیم دوغما دیاریمدا، ایشیقلی ولدوزوم قالمیش
 من ایندی حسرتہ جانانہ، هئج کیم قالما سین حسرت
 گئجہ۔ گوندوز گوزو یولدا، منہ حسرت قیزیم قالمیش (۱)
 اوشاق وقتیندن آیریلدیم، او شیرین دیللی مہرودان
 یانیر هجران اودوندا، ایندی دہ بیرگول یوزوم قالمیش
 باغیم، باغچام، ائلیم، یوردوم، ہلہ ائلادینی گوزلەر
 الیم چاتمیر اوپوم داشین، اوزاقداتیریزم قالمیش
 مصدق! چک وطن دردین، وطن جاندیر، وطن جانان
 وطن دردین چک ای قلبیم، ہلہ سن دہ دوزوم قالمیش

۱۹۸۱/۱۱/۲۱ - ۱۶

رهگذردن بېگدلی په

=====

عزيز قارداشيم غلام !

جوانليقيڼ گوزه ل و طراوتلی چاغيندا سنی ايتيرديم، عمرو مون
خزانيندا سنی تا پدیم. من بيلميرديم دهلی کونلوم منه دځيردی او-
لعه ميشدن قاباق سنی گوره جگم، منيم کونلوم منه يالان دځير، گور-
دون بځله ده اولدو.

سن آنا يوردونا قايتدين، آما دولو ال ايلن، بيردني-آنا
ديليميزين ادبيات و شعر ونثر اثرلری ايله، د و غروسو خځير و برکت
ايلن گلدين و بيردنيا تجربہ ايله قايتدين، چوخ جهتلی ادبی-
فعاليتنی دوام افتديره رک او جمله دن شانلی " وارليق " مجله ميژده
ده جدی صورتده اشتراک افتدين و گوزه ل يازيلارين مولفی اولدون.
بو اشناده سن و جناب آقای دوکتور هيئت منيم فارسجا-
يازيلاريملا تانيش اولوب، منی ده آنا ديلميزده يازيب ياراتماقا
تشويق افتدينيز. آما حثيف کی، چوخ گڭج اولموشدو، من بو يوبانما
حقينده " آنا مين سنی " آدلی شعريمده ده دځيشم و اوژ آنا ديلمده
گڭج يازماقا باشلاديقما حثيف لر دځيب، تاسف لريمی بيلديرميشم.

عمروم باشا گلدی اوره گين سوزلری قالدی

گول سوزلريمين غنچه سی قلبيمده سارالدي

اوتدو، او گوزه ل عهد جوانليق هدر هيئات

قيش گلدی کولک قالخدی، قارا باشی قارالدي

شانلی " وارليق " مجله سی نين آردجیل ۳۳ و ۳۴ - نجی مایندا
سنين گوزه ل خطين له درج اولونموش فکرت صادقین " محمد هساديه "
اتحاد افتديگی شعرينی اوخودوم، بو گوزه ل اثر منيم وارليقي-
سارسيقدی، روخوما آلوو ووردو، اوره گيمين تښلاريني اسديردي.

وای ! بو عزيز شاعر فکرت صادق نه يا غشی با جارا رميش جانلارا

اود ووروب، حس لری هيجانلانديرسين، شعر دځيب لر، آنجساق

قلیچ قسملی صاحبی اولان استاد حسنعلی ریس شاعقی «رکعتی» نیز
 اولدوزلار شاعری، اولدوز ساق بیج ده یانلا مشیق، شاعر و لخت قلم الیب
 اولدوز اولو شوز لرینی کاغذ اوزده رینه کتیرمک ایسته میشل اولدوز مستلوسی همیشه
 اساس موضوعلار دان بری اولموشدور. اولدوز همیشه شاعر و کتور - تاش اولماش
 یاردیجی اولوب اولما الهام بخش اتمیشلر. بیر سوزله بوتون یار او یحسینی بو شاعقی اولدوز
 لایلا شامیب، اوللار لایلا نسیبت ده اولموشدور. باخین متین «دار لیتی» قلمی
 ۳۳- نجی نزه سینه شاعرین قدس دلیسینه نظم حکیمکی هستاره اول
 اولدوز شاعرینه، دوغور داند بو شرفرم و مضمون اعتباری ایله بیر شاه اثر دیر درناه میرین
 در دلرینی کوشور و طلب لرینه جواب دیر و نه قدرده شاعرانه و گونول دیر.
 اولدوزلار شاعری اولدوز دیر و قییم شاعقی او تاسی و اقدیمی، نی لیکتی
 وطن پرور شاعر فکرک صادقین عهد ماریه حصار سیدگی شعرینه بیر جواب یارب
 قیاسیر صمیمی کتوبلا بو جوانی بیره کونند میسر و بهر ادا و اینه اولدوزلار دان الهام
 اولراق فکر شومیش دیر. بودور نیز شاعرین صمیمی کتوبو ایله بیر که شاعر فکرک
 صادق دیر و کی منظوم جوانی سر مستی اوخو جولایریمین اختیار سینه او بوروق.
 دکر غلامحسین بکیدی - پروفسور

سینلی زین شقاقی رکبذ

نخلی غلام حسین بکیدی دیر

شاعری نزاری

تارد ایشیم فکرست صادق !

شلاله آخدی کنجی

شعری ادهودوم

ایلدیریدان سوروشدون

بولولوکونلومو

ایلدیریم چاخدی کنجی

صویا، اودا تو خودوم

بنوشدون، لاله دن، یاسمن دن سوروشدون

من ده من تک آغلادیم

داغدان، داشدان، قایادان

اوره ک لری داغلادیم

گوی چمن دن سوروشدون

*

*

قانی اوره ک لی شاعر !

آنجاق اولار آه چکیب :-

یا نیقلی شوز لرلر سن

دندلرکه، بیر زمان

آلماتک کوز یا شلاری

اوبیزه باخدی کنجی

آخیدان کوز لرلر سن

یا ندریب باخدی کنجی

شلاله دن سوروشدون

بیر قوجا دان سوروشدون

دندی آختار ما بالا !

یا کرک اریه ایدی

اوزون یور ما بالا !

یا کرک کول اولادی

اولا ایلانیری

ايله ایلادی که، فراری داتالادی

اما قارداشیم مکت !

بیر کتجه ای ایتماش، دان اولدور و ایتماش
کوزل کول اریچک لر چول حبه باخماش

من شاعرین فرارین سوروشدوم اولدورلاردا

بیر کتجه کونین یره کوموشس سین قیرلاردا

آخی من اولدورلارین بیلیم دیل لرینی
من کرمیشم اولارلا کوزل لر ایل لرینی

پارلاق اولدورلار منده ایتشارکن باخدیلار

نیم یازتی قلیبی بوسوز لرله باخدیلار :-

ایشل ایک چمن لوساری چک سنبل لر
کوزل لریچک چمپک لر باغی مال الوان گل لر

بودا غلارین استونده چه چه دورا ایل لر
ده مال کوزلر بولاقلار داغدان چاتلارین سنبل لر

ز تانیرلار شاعرین مزارینی بیرسینه

بیر تانیریق مزارین، بیر سیریکت اونی

بیز کور مو شوک شاعری آه چلیب آغلا یاندا الی قاتلی دشمنی غضب دواغلا یاندا
یاد ائل لی غضبکارا قاشق با با سال لایاندا داغدان آخان سل کیمی قشیریب چاقلا یاندا

اغل او بائین غمیدن سارالدی، سوله و شاعر

بلی! انا یوز دونون در دیندن اولدو شاعر

بامار بلی اسن ده بولودلار آغلار اوانا قش داکفن اولارلار دواغلار داقارلار اوانا

عاشیقلا رین سارلاری حرین سیرلار اوانا اونون آدی گلن ده یادلار یامارلار اوانا

اونون آدی ایلار لادوداغلار اوسته کور

انسانلارین کونونو یاخار، اسدیرر، کسر

کجه تاراسا چینی ییر اوزونه سالاندا آداغلی لار خلوتده بیر- بیرینی تاپاندا

عزیزی ایتمیش قیرلار حسرت ایله یاندا اونون سوزلری دیل الی ادخوتاندا

باغری یانان میکیل لی قیرلاری بیز کور مو شوک

اونون شعر ایله بیرده دوداغلاری و مو شوک

سنون کونول لرا ونون مراری نیری دیر گونول لری ونون غنلاری دیر

مرا زین دوست داشی اونو اثر لری دیر آبیز وارقی انسان وار اولمیب و دیری دیر

تور پاقین القیذا قوی بلی قبری اولماسین

اونون آدی بیر پارچا داش اوستی یازیلماسین

تهران ، اردی بهشت ۱۳۶۱

اونون سسی

تعلیم کیم کونور اسیر ایستیر سی مندن	بیرجه نظراید منهن آل منی مندن
چرخ ایکلیشم کول لری آمادلی کونوم	دویمور، سنی ایستیر فقط او کوللر ایچیدن
اول سحر اولور دان سو کور جانلاری ایشار	تورار جانیمی منت کلر اوستمن مندن
کول ملک شفقین باده سینن جامیاد دور	تا فارغ اولوم باده دن و باده دیر مندن
صورتا کیمین زلفونو آسیر باشیم اوسته	تا کیرلیم اولارلا خلایق نظر سیندن
ال قات بزه اولدور لار اید اول قار زلفو	میهوت اولوم اول بزه من اول بزه من
ستاز سنی اختیاریم اول خلوت جاندا	سلیم سنی من قاراسا چین یح و خمیدن
من اختیاریم تاسنی من تا پامسام اولم	تاس سیمه کلیمه کیم کوزرین مندن

سس کلدی که ای «رکبدر» ای عاشق شیدا

تبکی می عارف انشیده اوز اور گنیدن

یا زان : سا و نه ن خرقان بخشی نین،
بندا میرکندیندن، بیرینجی درجه لی
عدلیه و کیلی، علی کمالی .

=====

" داوری "

سلطان سلیمین یثنی چری و توپلو و تفتنگلی ایکی یوزمین نفره قدر
قوشونونون، قارشیسیندا اون سککیز مین فدائی، قزلباش ایلی "چالدر -
ران" محاربه سینی شجاعت و افتخار ایلین باشا آپاران شاه اسماعیل صفوی
او زامانکی آذربایجان پایتختین "تبریز" ترک قیلماغی لازم بیلسدی
و حمله نین غفلتا اولدوغونا گوره سلطان سلیمین دفعه نینی با جار مادیو
مهاجم لر اوردوسو، آذربایجان و تبریزه ساری یفریدی، صفوی لرین سلطان
نفسین آلیب ویختگی قوشون توپلاییب، ویولا سالماق ایچون نجه کی، او شا
خطر مقابلینده اوزونو آناسی قوجا غینا آتار، شاه اسماعیل دادشیه سن
اوزونو ایرانین اندرونوندا، مهربان آناسی قوجا قینا سالیب و تورک
همدانین درگزین منطقه سینه وارد اولوب، اورادا اوتراق ائیله ییب و
ایران تورک لری نین احتیاط و ذخیره وجبهه دالیندا اولان حربی قوه -
لرینتی همدان، درگزین "درگزین" - اسدآباد - چرا - آبگرم - خرقان، آوج،
سیاه دوهون - بوئین زهرا - قاقزان - قزوین - کرج - شهریار - ورامین،
زرند - مزلقان - ساوه - قم - تفرش - اراک - ملایر - تویسرکان و فریدن
اولکه لریندن امداد ایسته یبدير.

قدیم زمانلاردان همدان ایران تورک لری نین بئویوک مرکز لریندن
ایمیش و اونون آدلیم تورک بولوک لریندن بیر یسی ده درگزین منطقه
سی دیر.

بوگون درگزین بیر شهرچیک و بیر بئویوک ماحالین آدی دیر و او ما -
حالدا واقع اولان کندلرین اهالیسی تمام تورک دیرلر.
درگزین ماحالیندا تورکون مدنیت آغاچیندان چوخ شمره لی و گوللو -
چیچک لی بوداقلار بیتیب و عمله گلیب دیر.

بو بخشین اهالیسی الهی و مرثیه ادبیاتینا درین علاقه لر باغلا -
ییب و چوخ بدیع و جالب اثرلر یارادیب و تعزیه فورموندا مذهب -

تراژدی لری اورادا و آیری تورک اولکه لرده اجرا ائدیبلر .

درگزین اینجه صنعتکارلاری نین آدلیمی بیرى مرحوم شایق و بیرى
مرحوم نصرالله خان و بیرىسی ده عین آبادلی مرحوم "شیخ احمد داوری" دیر .
عین آباد، درگزین کندلریندن حساب اولونور و مرحوم شیخ احمد اورا
اهلی دیر .

مرحوم شیخ احمد ابتدائی تحصیلاتینی نهجه ایل همداندا فرانسیسوی
مدرسه سینده آپاریب ، او دیل ایلن یازیب و اوخویوب ، مونرا ایسه
الهیاتا اوز توتوب و بوساحده تحصیلی دوام ائتدیریب و مقدس روحانی
گیمینه ملبس اولموشدور .

مرحوم شیخ احمد کندلی لرین مذهبی مسئله لرین و مشکل لرین حل و
رفع ائتمک ایچون چوخ وقت لر درگزین ، مزلقان ، خرقان ، پیش خور و افشاریه
کندلرینه گئت . گل و کوتله نین مختلف طبقه لری ایلن اوتور دورا خدرمیش
عین آبادلی مرحوم آقا شیخ احمد بیر خلق شامری اولوب اوز سفر لر -
ینده عین حالداکی ، خلق کوتله لرین فقهی مسئله لرین آچارمیش ، اونلارین
اجتماعی دوگوملرینه ده مخصوص توجهی واریمیش . وطنز و هجو و ساتیرا
فورمالاریندا ، شعرلری ایلن اربابلار و خانلار و وارلی لارین اوووجلارین
آچیب و خلقی اونلارین اوستونه تهییج ائدیپ و تجاوزکارلارین واستثمار -
چیلارین ، ایچ اوزونو آچینا چیخاردیب و اونلارین منفور چهره لرینده پرده
لری پیرتیرمیش ، نهجه کی قزوین خرقانی بخشینده اولان باها دور نظام
"بیر بویوک" خان باره سینده سؤیله ییب :

پایدا ، وئل - وئل گزده * قی شده ترک باها دور

و بو شخصین باره سینده نصاب الصبیان فورموندا ، بحر زمل ده دئییب :

بشکند ، حق چار چیز از هیکلست ای نره خر

جید - گردن ، صدر - سینه ، رکبه - زانو ، راس - سر

اوز زامانیندا همدان اطرافیندا اولان بیر بویوک سرماییه لی ویشرلر -
مالکی "حاج میرزا محمد نراقی" آدلی شخصین باره سینده بخله دئییب :

از نسل بدان نمانده باقی * غیر از حاجی محمد نراقی

مرحوم شیخ احمدین تخلیصی "داوری" ایمیش و اورادان کی فرانسه ،
مربی ، تورکی و فارسی دیللرینی مکمل بیلمیرمیش و مختلف یئرلرده سیاحت
ائده ریمیش بیرگوزو آچیق روحانی اولوب و اوز اطلاعاتیندان و امکاناتی -

ندان استفاده ائدیب و خلقی عصرلر یوخوسوندان اویاتماقا چالیشارمش
 بونا گوره، ۱۳۵۶ هـ. شمسی ده، همدان اطرافیندا اول دفعه سجللری خلقه
 وئریپ و اونلاری اون بئش یاشدان تا قیرغ- اللی یاشا جن عسگرچیلیقا
 آپاران حالتده وپوللولاردان پول آلیب گئچیریپ ویوخسوللارین گنجلر-
 ینی وحتی قوجا کیشی لرینی عسگر یازیرمیشلار، مرحوم داوری بو حالتی
 درگزین کندلریندن بیر اولان "قارلیق" کندینده گوروب و دوش وورما
 نوحه سی فورموندا بیر جالب شعر دئییب و عرضمال ایچون تهران یوللاییب
 و اوزو ضابطلر و دولت مامورلاری مؤاخذه سیندن احتیاط ائدیپ خطر رفع
 اولاندان سونرا ظاهر اولوب دور، او سؤزدن بیر مختصرین اوخویاق :

ای بینوا قارلیق، بی اقربا قارلیق

برقارلیق آمد چون سجل، بنویسد احوالت - چاپیدا موال

باعث چه شد رفتی تو بر فنا قارلیق، بی اقربا قارلیق، ای بینوا

قارلیق

آن کدخدای در جزین، رحمتش نمی آید - یا هر چه می شاید

چاپیدا موال ترا اندر خفا قارلیق، ای بینوا قارلیق، بی اقربا قارلیق

مرحوم داوری هجو و فکاهی فورموندا چوخ شعرلری واردیر، آشاغیدا گلن

شعری بیر شخصین باره سینده دئییب کی، گئچی امن دن قورخارمیش :

فقال راوی خوش خلق، ذالک رویاتی * صحیحیدیر کی ائدیپ ملا گلمد بو حکا

نجه حکایت عجب گولمه لی حکایت دیر * کی بیر گونی واریدی دوشدو بیر بویوک

صدای غلغلہ قووزاندی شورش اولدونمایان

کی، چیخدی داملارا باغ سینلا، کلهم عوراتی

او دمده بیر کیشی چیخدی قاباقا، گورسو نه واردیر؟

نه گوردو، بیر "گئچ امن" توولانیر، گلیر چاپاراتی

ولی نجه "گئچ امن" بیر چیش جه هیکلی واردیر

اوزوندو قویروقو، البته وارفع درجاتی

گوره نده "گئچ امن"ی داغیلدی هوش باشیندان

بئره پیخیلدی او بیچاره قورخودان دمراتی

دئیردی ای گئچ امن وار منیم، نه تقصیریم؟

منی باغیشلا گئنان، شخته وورسو، بو کراماتی

دئدی باغیشلاما رام یا خشی دوشموشن گیریمه سن

گرهک سنین گ...ه، من گئچی سوتو ساغاراتی

نڄه باغيشلايم ايندي، سني ايا ملعون
 اشيتميشم بالالاريمي، قيرميشن همراستي
 سورتله ييب، اوزون اوسته، چڭكه - چڭكه، آ پارام من
 وورام سنيين بڭليينه نڄه يوز، عدد ججراتي
 حرامزاده ليگينن آتگينان كناره بودمده
 محالدير كي اليمدن بو تئزليگه چيخاراتي
 اگرچي بوخدو بو سؤزلرده بيركلام صحيحي
 گمان واروم بو سؤزو "داوري" يالان يازاراتي
 مرحوم داوري تورك شعري نيين غزل فورم وسبكينده ده ياخشي التسي
 واريميش ملاحظه بويورون :
 نولايدي كاش منيمله، نگار اولانه اولوردو؟
 او يار ماهوش وگلعدار، اولانه اولوردو؟
 شب فراق مبدل اولايدي روز وصاله
 منيمجي خلد برين روزگار اولانه اولوردو؟
 اولايدي مجليسيميز داخي خالي از اغيار
 كي من اولايديم وبيرده او يار اولانه اولوردو
 جمالي جلوه له نيب بزم شمع محفل اولاندا
 او شمع، عاشق پروانه وار اولانه اولوردو؟
 دولانديراندا او آهو باغيشلي سرگس مستين
 او طرفه، باخماقا گؤز لرخمار اولانه اولوردو؟
 آلايدي جانيمي اي كاش بيرنگاه ايلن آخر
 اونا زوغمزه يه جانيم شكار اولانه اولوردو؟
 نولايدي يار منيمله داخي دئييدي گولئيدي
 رقيب حسرتيلن انتظار اولانه اولوردو؟
 نڄه رقيبيمي دلدارا يله گؤرنده يانارديم
 اودا بويانماقا من تك دچار اولانه اولوردو؟
 اونا گؤرنده نه بي اختيار اولوردوم من
 اودا، مني گؤره بي اختيار اولانه اولوردو؟
 گوروب زمانه ني بو نحو "داوري" سؤيله
 بوروزگارده بير اعتبار اولانه اولوردو؟

مرحوم شیخ احمد عین آبادی یو خسول و عجیز اصنافکارلاردا ناؤز شعر
لرینده هامی یئرده حمایت ائدیپ نئجه کی بیردگرمانچی نی کی دگیرما -
نین مالکی بیرسرهنک کئوتک وورموشوموش و دگیرمانچی اؤز شکایتینی
"زکی بیک" آدینا بیرعیار وجوانمردده آپاریب واوندان حمایت ایستهر
همان زکی بیک و سرهنک بو باره ده ساواشا دوشلرکی، "داوری" بیر
منظومه تعزیه فورموندا بو ووروشمانی نظمه چکیبکی، واوندان بیر
پارچا آشاغیدا نمونه ایچون گلیر:

دگیرمانچی دئییر:

فدا اولوم سنه ای یارویا وریم زکی عمی * کسک قولاقینه قربان دلاوریم زکی عمی
نئجه روادی منیم سن کی می ولاکومگیم * چکه جریلا داسرهنک کئوینگیم زکی عمی
دگیرمانچی سرهنکین دگیرمانین دولانديرارمیش، چون دگیرمانین
توره سی سینیر زکی بیک "هوه به هوه" فورموندا سوروشار:

زکی بیک: توره ره سینماقینی نه بیلیدیر؟

دگیرمانچی: قودوخ باش فتحعلی سلطان دئییدیر.

زکی بیک حمله حالتینده دئییر:

چکین رکابیمه یاران اولاغ رهواری * مگرا ولوبدودگیرمانچینین هوا داری
سرهنکین "شریف خان" آدینا آدمی دئییر:

سلام اولاسنه ای میرگاویک سرهنک * اؤزو فرنگ مآب و دونو قذک سرهنک
فدا اولوم باشینا اوخشوروا وروس باشیما

کی قیرخمیسن ائله میشن بودم کلک سرهنک

سرهنک دئییر:

ای شریف خان سؤز اشیت قویما زکینی الدن

آغیرین چک چکرم "دوز قاراقان" و شرره م

زکی بیک رجز دئییر:

منم اول شیرکی نهره م صف میدانی بیختر

ضرب دستیم داغیدیر، عالم مکانی بیختر

بو برنجی *** ولاغی گر گتیره م جولانسه

کوسوووم شعله سی ایندی شریف خانی بیختر

من اؤزوم بیر یل دعوا، اولاغیم، بچه شیر

حکم قیلسام آقا بیک ایندی دگیرمانی بیختر ****

مرحوم داوری نین حیاتی باره سینده تحقیقاتیمیز شروع اولوب و
اونون اثرلری وکامل ترجمه، حالی وفرانسه دیلینده یازیلاری گله جکده
اصیل منبعلردن توپلانیب عزیز اوخوجولار نظرلرینه یقتیشه جک .
مرحوم داوری اغوز تخلصینی قشری لر مواخذه سیندن اوزاق اولماق
اوچون بعضی یثرلرده "پورداور" یعنی اوغلو آدینا یازیب دیرنجه کی،
آشاغیدا گلن مخمسه گلیب :

پوزقون قلبیم تو تولماقدان باز اولماز
عمریم گئچدی، باهار اولماز، یاز اولماز
منیم یاریم منیمله دمساز اولماز
ای بی وفا بیل بو قدر ناز اولماز
اندازه وار، بیهوده پرواز اولماز

من بیلیمه دیم سفودیم سن تک مسارالی
صیاد ایدیم، صید اولموشام یارالسی
هئج دئمیره ن منیم یاریم هارالی؟
ای بی وفا بیل بو قدر ناز اولماز
اندازه وار، بیهوده پرواز اولماز

بیر بولبولم، عشقین سالیب دیر دیلدن
آیریلیمیشام سن تک جمالی گولدن
زولف سیاهین باج آلیر سونبولدن
ای بی وفا بیل بو قدر ناز اولماز
اندازه وار، بیهوده پرواز اولماز

قاشلار هلال و گوزلرین شه — لادیر
قدین صنوبر تک گوزه ل رهنسادی
قلبیم سنه ای ماهر و شیدا دیر
ای بی وفا بیل بو قدر ناز اولماز
اندازه وار، بیهوده پرواز اولماز

شمع جمالیه منم پروانه
یاندیرمیشان قلبیم نار هجرانه
عشقیندن اولدوم واله و دیوانه
ای بی وفا، بیل بو قدر ناز اولماز
اندازه وار، بیهوده پرواز اولماز

من "پورداور" تک گللم نوايیسه * بئل باغلادی سنین تک بی وفایه
 مژگانلارین منی سالیب بلایسه * ای بی وفاییل بوقدرنا زاولماز
 اندازه وار، بیهوده پرواز اولماز

مرحوم شیخ احمد تخمینا اوتوز ایل بوندان قاباخ وفات ایشمیشدیر،
 اونون حیاتی نین جزئیاتینی یئنکی اله گلن شعرلری ایلن گله جکده چاپا
 یشتیریپ تورک ادبیاتینی نین علاقه دارلارینا هدییه وئره جه گیک ایندی سوزو
 - موزون آخیریندا مرحوم داوری نین بیر شعرینی کی "خان هدیه سی - گوله
 باره سینده سؤیله ییب عرضه و عرفه ائدهک :
 گوله (۵)

فرمایش ائتدی خان منه آخسام گوله - گوله
 لطف ائیلهرم سهرسین مسکینه بیر گوله
 آما نهجه گوله ، اوزو بوز ، قارنی آستی آق
 باشی بویوک ، اوزو بالاجا ، قویروغو کوله
 اوزگه لغتده قیسسیرامن آدینه خطاب
 بیلدیر بوم اوزو سودا مه ردی اولور ، زوله
 مهترلرین دوشوب پایاسی آسا بی سبب
 ازبس کؤتک یئیبیدی او حیوان گلیب دیله
 یوخ توک بدنده بس کی ، لکن ثوو وئریبدیلر
 یوخ طاقتی بدنده ، یاتیب قورخورام اوله
 گر تئز باهار اولاجاتا بیر آغزی گوی اوتا
 چولده گنده اوزو پایبلا ، ترچگین سیله
 یاخشی گوله اولور نه یه ؟ اولا نجیب دیر

وار عصمتی قیزی کیمی گیزلین گلیر کله
 آما دونن دونن دئدیم اونا گل عین آبا دا گئت
 ایله عرض ائتدی یوخ اددیم نه یه یوخ ؟ سؤیله دی
 وارعلتی مجاور بودودمان اولام * تزرک لهیم همیشه ودالدان وئرم یئله

(*) گنجی امان کرتنکه له یه اوخشا یان بیر حشره دیرکی گنجینی وده وئی امر .
 (**) قاراقان دوزو ، قزوینین قاراقان (خرقان) محالی نین دوزو معروف دور .
 (***) برنجی ، اولافین بویاسی ایله علاقه دار دور ، برنج و تورهاق رنگینده
 اولماقا گوره برنجی دئییب . (****) بو منطقه ده ، زکی بیک کارا کتری -
 دون کیشوتا اوخشاری واردیر (۵۰) گوله ، اینگیلن بیر ایللیک بالاسیتا دئیر
 لر .

بهار گلدی

حمد و سپاس خالقه بچد وانشا
 گلدی بهاری چوخ فرح انگیز اولوب هوا
 کولدن آچیک پرچم الوان سپاه باز
 اعلون جنگ و زردی قشقه چوخ پیقب قوا
 قش لشکرینه چیره بوکون اولد وار قضا
 کجسرو بهار و ورورب تیغ جان کزا
 مغلوب اشدی وورد ویشه ایلدی هبا
 اولدی اسیرا بسینه کولا لیدنوا
 جندش شکست یلیب گلدی قهر فزا
 اشدی فرار سنگرینی ایلدی رها
 منصور اولوب ربیع و هنرمت تاپیب شتا
 نسلم اولوبان نفرات اولد و سرج را
 قارلا بوران عومرو نو ایستی اندلیفتا
 دونهای بین تازہ جوان اولد و جندا
 ناج گولو قوتوباشا یچون و نجی چرا
 سالار خان اجازه آلیب چکدی الصلا
 قارلا بیر اشدی جلگه زه داق باشی خجیب
 پیروز اولدو ایستی تاپدی سوپوق شکست
 اسفندردی سپاهی هامی قورخوردان فاجیب
 کولاکه کوچ کوردی ملایم نسیم اسب
 عبد اولدی حکمران جهان تمیشت و ترب
 نوروز شاد تخت ریاستده اکلہ شیب
 قرد و بساط عیش و طرب و زردی بلور عام

شېلان بارگاه چیلدی کلب طعام
 اهرمن ستمگر سرفانی حکم اناپ
 گلدی حضوره قیش خجل و قولدا پالھنک
 برد العجوزی امر اولوب دارمچکسلر
 کولزار و گولستانین البیدیر قصاصیبی
 باشلاندی لاله و کول سوری زمانه سی
 سیدی فضای باغ ائلہ بستانه بذر عشق
 قوید و حمیده حملی پیره خالک حامله
 طفل رضیع نازک باهان رنگ رنگ
 اطفال شیرخوار نباتاته بیدر بغ
 سقا اولوبد و ابرچمنزار و کولشنی
 گولزار غنچه دن الہ سرمایه کندی چوخ
 هامون و مرغزار و بوتون داق و تپه لر
 نرکس کوزون آچیب نجه کور خواب نازدن
 خطاط باز آقا جل و اقلمش باشیل لباس

دعوت اولوند و سفره انعامه ما سوا
 زندانه و قوز آی چکله بپندده قالا
 سراقه دوشدو یالواریب و اشدی التجا
 چونکه اندیب نبات نباته سی خفا
 بیدار و مهریر و تربیب عدل ائلہ سزا
 تاپدی سو بوقلا فار و کولک وودی انقضا
 اتم النبات بار ورا ولد و کما جرى
 بی قابله وجوده کلب هر کل و کبا
 آچدی نقاب نیردک و کوسه ریب لقا
 پشان پاک دایه شر لطف اندیب غذا
 سیراب اندیب طراوت و زهت اندیب عطا
 اونلار ییشیب و تربیب چمنه رونق و بها
 سیره لباس گئد چو اول و مصطفی
 بیدار اولوب خدایه اندر حمد و الثنا
 گیمیش سو کورد چنار و قمار آقاج یاشیل قبا

باغ بهشت اولوب گفته گوزارمیشه لر
 اردی بهشت اولدو بهشت برین کیمی
 غنچه آچیلدی گلشن آرا شاخسارده
 سبزه چمنیدی طوطی و طاووس مضایب
 سحره سحر زمانی افاد شوکر لم یزل
 مرغابی ایلله غاز ایلله اردک صودا اوزو
 پروانه چمنیدی لک لک دوریا ساق ساقا
 کلدی سفردن ایندی میقیر چمن فله
 آواز مرغ حق کلیری هر کنساردن
 نهو و کیک ایلدی کهسارده مکان
 زاغ و زغن سالیبدی بو و اشخارده
 شاهین و باز اوج دو تو بدور شکار چون
 گرکله قارقا جیفه مرد او آخسار پر
 بو خلق ایچینده چو خدو اولانک حرام خور
 رزاقبا «مطول اولوب» و ربهار بات

چوللر تاپیبک جنت موعودنک صفا
 کوللر آچیلدی دشت و دمن اولدو لکنا
 بولبول سالیبدی چه چه ایلله عالمه نوا
 سبزه قباوه و تره و هله و فطاس
 چه چه له باغ سالک قناری نه خوش صرنا
 دُرلج و سار شیر ایلدیری سبزه زار آرا
 باقری قارا گورچین ایلله انقوت و خما
 باغلا ردا حیات جیات ایلله سالیب سرچه لری ووا
 قمری ترتم ایلدیری هر صبح و هر مسا
 ویرانه جغده اولدو گئنه کنج انزوا
 آپمیش ها واده بال قارقوش فلن صرنا
 صیده چمنیب غقاب کئنه گولده ابرسا
 دنیا پرست شخص کیمی چنگینه سالا
 لا شخرد مرام چو خدو بشار ایچره هنکدا
 البانیسند نظم ایلله قریکونان قال

* روزنامه «اختر» *

گرچه نخستین روزنامه در ایران برای اولین بار در تهران و سپس در تبریز منتشر شد ولی تمام جرایدی که قبل از انتشار روزنامه «اختر» منتشر شده بودند همگی وابسته به حکومت استبدادی قاجاری بودند و کارشان درج اخبار دارالسلطنه و نشر مطالب درباری بود، بعبارت دیگر همه این روزنامه‌ها دولتی بودند. نخستین روزنامه غیررسمی و غیردولتی در تاریخ مطبوعات ایران روزنامه «اختر» بود که توسط چند نفر مبارز روشنفکر آذربایجان در شهر استانبول پایه‌ریزی و وجود گذاشت. این روزنامه در تاریخ مطبوعات میهنمان نقطه عطفی بشمار می‌رود و باید در باره آن و خدمات با ارزش کتابی تدوین شود و مقام علمی و اجتماعی آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. این جریده ارجدار هنگامی پایه‌ریزی و وجود گذاشت که مردم در بی‌خبری بسر می‌بردند و از تحولات و پیشرفت‌های دنیا آگاهی لازم نداشتند، شاه را سایه خدا دانسته و آن همه ظلم و بدبختی را که از زورمندان و استعمارگران می‌کشیدند خواست تقدیر و نتیجه اعمال خود فرض می‌کردند. نه از مدرسه خبری بودند نه از حکومت قانون و نه از مظاهر تمدن جدید و پیشرفت‌های اجتماعی، فساد الیوم در تمام شئون اجتماعیه و سیاسی ریشه دوانیده و حاکمیت مطلق را داشت. خلاصه مردم در یک عقب ماندگی قرون وسطایی بسر می‌بردند، در این هنگام بود که روزنامه «اختر» شروع به نشر کرد و چنانکه خواهیم دید در روشن کردن افکار عمومی و در پیدایش تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و... تاثیر مهمی بجا گذاشت.

"اختر نخستین روزنامه ایرانی است که بسبب جدید در خارج از کشور چاپ و منتشر شده است. این روزنامه در سال ۱۲۹۲ هـ. قمری به تشویق میرزا نجفقلیخان تبریزی، یکی از مامورین دولت ایران در پایتخت عثمانی، به مدیریت آقا محمد طاهر تبریزی تأسیس گردید، نویسندگان اختر کمانی‌ها غیرت و تنگی بودند و بسیاری از روشنفکران و آزادیخواهان بنام آن روز ما نند میرزا آقاخان کرمانی، شیخ احمد روحی، میرزا مهدیخان تبریزی (بعدا ناشر حکمت در قاهره) میرزا علی محمدخان کاشانی (ناشر ثریا و پرورش) با این روزنامه همکاری نزدیک داشتند" (۱)

(۱) ادوارد براون - تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران (ج ۲) ص ۱۴۶

این روزنامه در ماجرای تنباکو رول بسیار مهمی بازی کرد، موقعی که ناصرالدینشاه امتیاز تنباکورا بشرکت تالبوت انگلیسی واگذار کرد کسی در داخل کشور از این قرارداد دنگین اطلاعی نداشت، برای اولین بار روزنامه اختر از روی این خیانت دربار پرده برداشت و با مقاله‌های کوبنده و افشاگرانه خود ملت ایران را آگاه نمود. احمد کسروی می‌نویسد: "این روزنامه ارجدار (اختر) و نویسندگانش کسان با غیرت و نیکی بودند و چنانکه گفتیم در پیش آمد "امتیاز توتون و تنباکو" گفتارهای مفردار و سودمندی نوشتند که یکی از انگیزه‌های آگاهی مردم، آن گفتارها بود (۱)".

"اختر نشریه‌ای بود مترقی و سودمند، از سیاست و پولیتیک و از تجارت و علم و ادب و دیگر منافع عمومی سخن میگفت... تفصیل قانون اساسی مدحت پاشا را نخستین بار اختر بگوش ایرانیان رسانید، ترجمه متن کامل قانون اساسی ۱۱۹ ماده‌ای و دستخط سلطان (مورخ ۷ ذیحجه ۱۲۹۳) را با مقاله در آن باره منشر گردانیده و نوشت:

این قانون همه نیکبختی مشرق را اساس است و اقوام وطن را پس از وحشت و بیگانگی واسطه یگانگی (۲)".

جهانگیر صلح جو در باره این روزنامه چنین می‌نویسد:

"روزنامه اختر مدت ۲۵ سال در آسمان مطبوعات فارسی درخشید و بواسطه درخشش خود نور معرفت و آزادمنشی در میان مردم ایران پراکند و در دلها جای گرفت و بر اندیشه‌ها حکومت کرد و پیروز مندان به انتشار خود ادامه داد... روزنامه اختر بیش از تمام روزنامه‌هایی که تا کنون در ایران بوجود آمده است در راه شناساندن ارزش آزادی و نهضت برای زندگی بهتر کوشیده است به همین جهت می‌توان آن را مهمترین روزنامه پیش از مشروطیت ایران دانست.

اختر در مدت ۲۵ سال انتشار خود چون اختری فروزان درخشید و با تمام دشواری‌ها که بر سر راه آن بود جنگید و موانع را از میان برداشت. مدیر آن آقا محمد طاهر بود که از رجال مشروطیت ایران بحساب می‌آید. بارها و در روزنامه اختر به داخل ایران ممنوع گردید ولی از آنجا که عامه مردم آن را پسندیده و از

(۱) احمد کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۱۸

(۲) دکتر فریدون آدمیت - اندیشه ترقی و حکومت قانون - ص ۹ و ۴۵۸

آن درس می گرفتند بطرق مختلف و اردایران گردیده و در تمام نقاط پخش می شد. این روزنامه آنچنان محبوبیتی در میان طبقات مختلف پیدا کرده بود که در نقاطی نظیر قفقاز، ترکیه، هندوستان و عراق که خواندن روزنامه را گناه و برخلاف شریعت و دین و باعث گمراهی و بی ایمانی می دانستند خواستند که آن را بخوانند و بسیاری یافت و حتی در قفقاز آن را جزو مذاهب شمرده و خوانندگان آن را "اختری مذهب" نامیدند.

اولین شماره روزنامه اختر در سال ۱۲۹۲ قمری مطابق با ۱۸۷۵ میلادی در استانبول منتشر گردید. اختر اولین روزنامه فارسی چاپ خارج و همچنین نخستین روزنامه فارسی است که با چاپ سربی منتشر گردیده است. انتشار آن در هفته دو بار، روزهای دوشنبه و چهارشنبه صورت می گرفته است. در بالای روزنامه نام آن با خط درشت نستعلیق نوشته شده و در اطراف آن خصوصیات روزنامه درج گشته است در عنوان روزنامه عبارت زیر چشم میخورد:

"این گازت از هرگونه اخبار و از سیاسیات و پولتیک و علم و ادب و دیگر منافع عمومی سخن خواهد گفت." در قسمت های مختلف روزنامه اخبار کشورهای اروپائی و ایران درج می گشته است و گاهی نیز مقالات قابل توجهی در مورد آزادی یا مفهوم حقیقی وطن در روزنامه چاپ می رسیده است. این مقاله ها دارای عمق و ارزش زیادی است و طرفداران بسیاری داشته است. مطالب این روزنامه عموماً با شیوه ای فصیح و زیبا و بزبان فارسی اصیل نوشته شده است و خواننده را مجذوب خویش می سازد. در زیر نمونه ای از مقاله ای که تحت عنوان آزادی در سومین سال انتشار را خیره چاپ رسیده است درج می کنیم: "آزادی و حریت که می شنویم بمعنی مطلق العنانی و آزادی و هرزه خیالی و بی شرفی نیست، آزادی این نیست که هر چه بخواهد بکند و به کارهای خارج از آداب و ادب میان و قوانین انسانیت اقدام نماید، آزادی نتیجه علم و ادب است و رکن محکم انسانیت. آزادی حافظ مدنیت است و سرمایه قوای نظم و معاش و معاد سرشته بقا و دوام علم ابدان و ادیان، آدمی که بواسطه علم و ادب خود را شناخت و تکالیف خود را دانست حدود و حقوق اینای جنس خود را از هر گروه و طایفه فهمید و دانست که بمقتضای آن باید عمل کرده و حفظ حقوق را بدون فرق و توفیر در کمال آداب شناسی باید کرد و خلاف آن را مضر بحال خود و تمام می ایناء بشر دانست و در اجرای این تکالیف و وظایف خود را مقید به هوای نفسانی و تبعیت بر کسانانی که از دایره علم و ادب خارجند نکرد آن مرد آزاد است و آزاده مرد است."

در مورد اهمیت علم و دانش و لزوم آموختن علوم پیوسته در این روزنامه به اشاراتی رفته است و مردمان به کوشش در راه کسب معرفت تشویق و ترغیب شده اند. اولین شرط انسانیت علم و دانش است و آنکه از علم و دانش بهره مند نیست او را به عالم انسانیت راهی نی، اگر نادان را انسان گوئیم مجازی و صورتی است بل به اعتبار این که بالقوه دانش تواند آموخت و گرنه از روی حقیقت جاهلان را انسان گفتن نشاید. علم و دانش جمله سعادتها و نیکیهای دوجهان را کفیل است، نیکی نیکیهای دوجهان را همانا است و بس...

روزنامه اختر در ۸ صفحه منتشر می شد، قیمت آن در تبریز سالانه سه تومان و پنجهزار دینار و در سایر ولایات چهار تومان بوده است و در اغلب معالک آسیای و اروپای نیز مشترکینی داشته است. این روزنامه مدت ۲۵ سال با انتشار خود ادامه داد و بالاخره در سال ۱۸۹۵ میلادی برای همیشه تعطیل گردید (۱).

این روزنامه اختر بود که در زمینه فرهنگی راه درست پیشرفت را به ما آموخت، زمانی که در میهن ما مدرسه ای وجود نداشت و کودکان در مکتب خانه ها تعلیم می دیدند و در واقع وقت گذرانی می کردند چون آنها با اصول صحیح علمی ادامه نمی شدند و تدریس با روش درست و علمی نبود لذا نتیجه خوبی مایند نمی شد و مردم هم در بی خبری بسر می بردند و آگاه نبودند که این نوع آموزش و پرورش آنها را بمقصود نمی رساند، در این هنگام زنده یاد میرزا حسن رشیدی تبریزی در روزنامه "اختر می خواند" در اروپا از هزار تن هانفر بیسوادند ولی در ایران از هزار نفره اتن با سواد می شوند و انگیزه این بدی شیوه آموزش و دشواری درس الفباست، باید در ایران دبستان هایی به شیوه اروپا بنیاد شود، "شادروان میرزا حسن رشیدی در خاطراتش می نویسد: "موقعی که این مطلب را همراه پدرم در روزنامه خواندیم، این نوشته در من و پدرم سخت مؤثر افتاد و من که ملازاده بودم و می بایست به نجف رفته و درس ملائی بخوانم با همداستانی پدرم روانه استان بول، مصر و بیروت گردیدم و در این شهر با زپسین چگونگی آموزش گاری نوین را یاد گرفتم"

با اینکه نخستین مدرسه بسبک امروزی را برای اولین بار در ایران روانشاد میرزا حسن رشیدی در تبریز بنیان گذاشته و این همه پیشرفت در زمینه آموزش و پرورش را مدیون آن رادمرد هستیم ولی در حقیقت این روزنامه اختر

بود که وی را به چنین کار بزرگ رهنمون شد و وی با خواندن آن مقاله تصمیم گرفت کشورش را در زمینه تعلیم و تربیت به راه درست هدایت کند (۱).

درباره این روزنامه و نویسنده اش صدرهاشمی نیز چنین نوشته است:

"شادروان میرزا مهدی فرزند حاج ابراهیم تاجریزی در اول ج ۲ ۱۲۵۵ هـ قمری در محله "خیابان" تبریز بدنیا آمده و در ۲۱ ذی قعدة ۱۳۲۵ هـ قمری در محله قاضی کوئی استان بول بدورد زندگی گفته است. وی در سن ۲۴ سالگی از تبریز به استان بول رفته و مدتی از دوران زندگی خود را در این شهر طی کرده تا در سال ۱۲۹۲ هـ قمری که "آقا محمد طاهر تریزی قراچه داغی" روزنامه "اخترا" تاسیس کرد، زنده یاد آقا میرزا مهدی نویسنده آن را به عهده گرفته و آثار و افکار و نظریات خود را بوسیله او و اوراق روزنامه در دسترس همگان قرار داد، مندرجات روزنامه دلیل بر وسعت اطلاعات و آگاهی نویسنده آنست. اختناق و سختگیری عمال حکومت عثمانی مدیر و نویسنده "اخترا" در فساد می گذاشت تا اینکه بالاخره هر دو دست از روزنامه نگاری شسته و نویسنده "اخترا" خدمات صادقانه خود را از راه دیگری ادامه داد. توضیح آنکه پس از توقیف روزنامه "اخترا" مرحوم میرزا مهدی به ترجمه کتاب ابراهیم بیگ پرداخت و این کتاب را که به زبان انگلیسی نوشته شده و مشتمل بر شرح اوضاع و احوال سیاسی و اداری ایران است به پاریس ترجمه و چون خود قادر بر چاپ کتاب نه بود مرحوم حاج زین العابدین تاجریزای مقیم استان بول که از آزادی خواهان و وطن پرستان بود مخارج چاپ آن را بعهده گرفته و بصورت آبرومندی منتشر ساخت.

از خدمات دیگر آن فقید سعید تاسیس چاپخانه خورشید در استان بول است که پس از مرگ او با جمیع کتب نفیسه اش از طرف حکومت عثمانی ضبط و معادله شد. مرحوم "اخترا" (مدیر روزنامه) در سن ۷۵ سالگی به مرض قلبی دچار و بواسطه همین بیماری فوت کرد و پس از خود جز نام نیک و فرزندی به نام محمد ابراهیم بیگ چیز دیگری باقی نگذاشت (۲).

در پایان لازم است برای بهتر شناختن شخصیت مدیر مبارز و روشنفکر این روزنامه وزین یعنی زنده یاد آقا محمد طاهر تریزی خاطرات میرزا جواد

(۱) برای اطلاع بیشتر از شرح حال میرزا حسن رشیدیه مراجعه شود به مجله وارلیق شماره ۷ - سال ۱۳۵۹ - میرزا حسن رشیدیه پدر آموزش و پرورش نوین ایران.

(۲) محمد صدرهاشمی - تاریخ جراید و مجلات ایران (ج ۱) ص ۶۵ - ۶۳

ناطق را مرور کنیم. مرحوم ناطق که یکی از پیشگامان نهضت مشروطه بوده و در تهییج و آگاهی دادن به مردم نقش مهمی را بازی کرده در مورد شاه دروان آقا محمد طاهر تبریزی چنین می گوید:

"... تغییر وضع روحی و عقیدتی من و روشن شدن و برافروختگی ذهنم در مسائل اجتماعی و سیاسی و درک ضرورت تغییر رژیم استبدادی به رژیم مشروطه اولین بار روزی جوانه زد که مدیر روزنامه "اختر استانبول" را ملاقات کردم. گفتند: مدیر آن روزنامه به خانه حاج میرزا آقا فرش آ آمده و مهمان اوست به دیدارش رفته و این دیدار پی در پی شد. ضمن صحبتها فی که مدیر روزنامه "یا دشه" از این دروان درمی گرد متوجه حرفهای تازه ای از او شدم که تا آن روز نمی دانستم ولی بعدها سرمایه فکری من شد.

در محیط راکد و تیره آن روز تبریز اولین باری بود که من شنیدم در دنیا حکومتها و رژیمهای متنوعی هست از قبیل حکومت استبدادی، مشروطه، جمهوری و هر یک را توضیح میداد، قوانین اساسی بمالک را شرح میداد، اختیار - رات پادشاهان را در حکومت مشروطه سلطنتی تشریح می کردم من تشنه صحبتهای او شده بودم و برای رفتن پیش او چنان شتاب می ورزیدم که گوئی برای انجام فریضه دینی به مسجد می روم. برای نخستین بار از او شنیدم که "نیروی واقعی دولتها منبعث از ملت هاست" یا "ملت آمر و دولت مأمور است" بقدری این سخنان برایم دلچسب شده و ذخیره ذهنی مرا تشکیل داده بودند که نخستین روز تحصن صفیر در کنسولگری انگلیس که مفاخرالدوله از طرف ولیعهد برای بهمزدن تحصن بمیان جمعیت آمد، عین همان عبارت را بنمایانده و ولیعهد گفت که از مدیر "اختر استانبول" شنیده بودم که "بعد از این ملت آمر است و دولت مأمور".

بعد از آنکه مدیر روزنامه اختر از تبریز مراجعت کرد نامه هایی بدوستان - نش می نوشت و در آنها سفارش می کرد که بعد از خواندن بدهید یک بار دیگر نیز "میرزا جواد" بخواند و از مطالب آن بهره برداری کند، بیشتر مطالب این نامه ها عبارت بود از نقل بتایچی که فرانسویان بعد از انقلاب به دست آورده بودند، خواندن این نامه غوغائی در ذهن من ایجاد می کرد و دلم برای به دست آوردن یک چنین امتیازهایی برای ملت ایران پر می گشود!

(۱) نصرت الله فتحی - سخنگویان سه گانه آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران - ص ۹ - ۱۳۵

توجه

۱- از مشترکین محترم تقاضا دارد وجه آبونمان یکساله (یکهزار ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها به حساب شماره ۳۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز و رسید آنرا به ضمیمه نشانی خود بآدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله وقفه ای روی ندهد.

۲- شماره های گذشته مجله وارلیق را می توانید از دفتر مجله تهیه نمایید.

۳- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریه های علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۴- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر یمیزدن بو بارمه بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اثر ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابر تانیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لر کؤندرمه لرینی خواهش ائدیریک «وارلیق»

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه پیدی شماره ۱۷

تلفن } ۶۳۵۱۱۷
 } ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۱۰۰ ریال